

χρήση στον οφθαλμό. Πίσω από αυτόν υπάρχει ο υαλώδης χυμός, που μοιάζει με το λευκό του αυγού, σε περισσότερη ποσότητα σε σχέση με τους άλλους δύο. Αυτός έχει περισσότερη στερεότητα από τον υδατώδη, όχι όμως από τον κρυσταλλοειδή και δίνει στον οφθαλμό το σφαιρικό του σχήμα. Πίσω από το χυμό αυτό υπάρχει μια λεπτή, μαλακή μεμβράνη, ο αμφιβλιστροειδής χιτών, στον οποίο εκτείνονται οι μυελώδεις ίνες του οπτικού νεύρου που έρχεται από τον εγκέφαλο. Οι ακτίνες φωτός, που διέρχονται από όλα τα μέρη του αντικειμένου, προσπίπτουν στον υδατώδη χυμό, που τις διαπέμπει στον κρυσταλλοειδή. Αυτός, που απέχει λίγο από τον αμφιβλιστροειδή, συγκεντρώνει τις ακτίνες αυτές στον αμφιβλιστροειδή και αφού τις μεταφέρει στην κοινή καθέδρα των αισθήσεων στον εγκέφαλο, αναπαριστά στο νου τα είδη και την εικόνα του αντικειμένου. Έτσι γίνεται η όραση του οφθαλμού.

ΠΗΓΗ: Γαζή Ανθίμου, *Γραμματική των Φιλοσοφικών Επιστημών...*, τόμ. Β', Βιέννη 1799, σ. 565-566.

παγιότητα: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] η δυσδιάσπαστη συνάφεια των μορίων των σωμάτων. Αίτιο της παγιότητος θα μπορούσε να θεωρηθεί η εφελκυστική ή μαγνητική δύναμη. (σημ.: στερεότητα.)

ΠΗΓΗ: Βουλγάρεως Ευγενίου, *Τα αρέσκοντα τοις φιλοσόφοις...*, Βιέννη 1805, σ. 207-208.

πάθος: [ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] οι άνθρωποι ρέπουν εκ φύσεως προς τα αγαθά, που σημαίνει ότι είναι εκ φύσεως αισθητικοί και λογικοί. Αυτό αποδεικνύει ότι ο άνθρωπος έλκεται από τα αγαθά και απωθείται από τα κακά. Εξετάζοντας από αυτή τη σκοπιά τη σημασία του όρου “ορεκτά” και “βουλητά”, πρέπει να πούμε ότι η όρεξη (επιθυμία) κάποιων πραγμάτων ονομάζεται χρεία και αυτά χρειώδη. Χρεία επομένως είναι μία έντονη επιθυμία που γεννιέται από τη στέρηση του αναγκαίου ενός πράγματος. Η τροφή, τα ποτά, τα ενδύματα είναι οι πρώτες φυσικές χρείες του ανθρώπου και, αν αυτά απουσιάζουν, ο άνθρωπος πεθαίνει. Επειδή ο άνθρωπος δεν είναι μόνο αισθητικός αλλά και λογικός, οι ανάγκες του δεν είναι μονοειδείς, αλλά τριών ειδών: φυσικές (αισθητικές), του νου και της καρδιάς. Διότι ο άνθρωπος δεν έχει ανάγκη μόνο το σώμα αλλά και το πνεύμα, δηλαδή την ανάγκη διδασκαλίας και μάθησης και την καρδιά, που σημαίνει επιθυμία επικοινωνίας με τους ανθρώπους και όχι ερημική ζωή. Πολλές φορές όμως τα χρειώδη δεν διατηρούνται στο δικό τους μέγεθος και μεγαθύνονται εξ αιτίας τριών αιτιών: της έξεως, της αναλύσεως και της φαντασίας. Όστε αν μια χρεία μεγαλοποιηθεί εξ αιτίας ενός από τα τρία εκτεθέντα μέσα, τότε η χρεία αλλάζει όνομα και ονομάζεται πάθος. Πάθος επομένως λέγεται μία ζωντανή κλίση ή εσωτερική αποστροφή ενός αντικειμένου, ώστε κάθε ματαιώση της να δη-

μιουργεί λύπη, όταν το αντικείμενο είναι αγαπητό και ηδονή, όταν το αντικείμενο είναι μισητό. Άλλοι θεωρούν το πάθος ως πολύ δυνατό αίσθημα ανανεούμενο κάθε στιγμή. Φαίνεται ότι το πάθος δεν είναι τίποτε άλλο παρά αδυναμία του ορεγομένου ως προς το ορεκτό ή ισχύς του ορεκτού ως προς το ορεγόμενο ή φθορά ισορροπίας ορεκτού και ορεγομένου λόγω έξεως, αναλύσεως και φαντασίας. Και αυτός είναι όπως φαίνεται ο λόγος για τον οποίο η φαντασία ονομάστηκε τροφός των παθών. Όστε το πάθος δεν είναι τίποτε άλλο παρά αισθητικότητα που εκδηλώνεται προς τα ευρισκόμενα έξω από το υποκείμενο σώματα. Αν κάποιος ζητήσει την αρχή των παθών, θα την επισημάνει στα παραδείγματα της νηπιακής του ηλικίας, στις διδασκαλίες, στις προλήψεις, ίσως και το κλίμα στο οποίο κατοικεί και στην η ατομική του κατασκευή. Άξονας των παθών είναι οι ηδονές και οι λύπες. Ως πάθη ορίζονται η αγάπη, ο έρωτας, το μίσος, η ζήλεια, το έλεος, ο φθόνος, το φιλότιμο, κ.λπ. Τα πάθη, που είναι υπόσταση της ηδονής ή της λύπης, αποτελούν τον άξονα της ανθρώπινης ζωής ή κινήσεως και χωρίς αυτά κάθε τι θα ήταν νεκρό.

ΠΗΓΗ: Βενιαμίν Λεσβίου, *Στοιχεία της Μεταφυσικής*, Βιέννη 1820, σ. 337-342.

παίγνια της φύσεως: [ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ] δεν πρέπει να συγχέονται με τις απολιθώσεις. Αυτές είναι σώματα ξένα, που βρίσκονται προ αιώνων μεταξύ των ορυκτών, τα οποία κατά τις αρχαίες ανατροπές της γης συνεμίχθησαν με τις ευρεθείσες απαλές συμπήξεις των λίθων και τώρα είτε βρίσκονται στο εσωτερικό τους είτε σύμμικτα με αυτούς. Τα παίγνια της φύσεως αντιθέτως είναι γνήσια ορυκτά, μιμούμενα με ποικίλους τρόπους τα κάθε είδους σχήματα των οργανικών σωμάτων της φύσης ή εξομοιούμενα απαράλλακτα με ανθρώπινα εργόχειρα. Τέτοια είναι οι δενδρίτες, οι σταλακτίτες, το φλωρεντινό ερειπιομάρμαρο, κ.λπ. 1) Οι δενδρίτες είναι σχήματα μικρών και ωραίων δένδρων και φυτών που βρίσκονται σε διάφορα ορυκτά. Κυρίως φαίνονται στη σχιστή μίλτο, μίγμα τιτάνου, αργίλου και άμμου. Τα σχήματα αυτά άλλοτε είναι υποκόκκινα, πυρώδη ή μελανά και το αίτιο της ύπαρξής τους παραμένει αινιγματικό. Η πιθανοτάτη εξήγηση είναι ότι διαλυόμενα τα μέταλλα, ως επί το πλείστον ο σίδηρος, εντός της γης, εισρέουν στα αραιώματα των σχιστοειδών λίθων και σχηματίζουν με τη δική τους δύναμη και ιδιότητα αυτές τις ωραίες εικόνες, όπως το αργυρόν αρτεμίσιον δένδρον. 2) Το φλωρεντινόν ερειπιομάρμαρον: μικρά κομμάτια του βρίσκονται στην Ιταλική πόλη Φλωρεντία και αποτελεί ένα πολύ αξιόλογο παίγνιο της φύσεως. Τα σχήματα πάνω σε αυτό παριστάνουν ερείπια παλαιών πύργων, φρουριών και πόλεων τόσο φυσικά, ώστε φαίνονται ως αποτέλεσμα τέχνης. Το μάρμαρο αυτό δεν σχηματίζεται σε μεγάλους όγκους αλλά ευρίσκεται σε λεπτά στρώματα μεταξύ φαιάς και λεπτής λιθοτιτάνου. Θεωρείται ότι η λιθώδης αυτή ύλη, βγαίνοντας από το νερό έγινε σκληρή και δι-

αιρέθηκε σε φύλλα πολλά και σχίσματα. Μετά από αυτό, επειδή τα σχίσματα της απορρόφησαν ύλη χρώματος πυρώδους και διαλυμένη ύλη σιδήρου, ενώθηκαν και έτσι σχηματίσθηκαν οι εικόνες των ερειπίων.

ΠΗΓΗ: Καπετανάκη Μανουήλ και Κυριακού, *Εικονολογία παιδική...*, τόμ. 9, Βιέννη 1812, σ. 1-2.

παιδαγωγική: [ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] η επιστήμη που εκθέτει τις αρχές και τους κανόνες κατά τους οποίους ο άνθρωπος εκπαιδεύεται σωματικώς και ψυχικώς ενώ ακόμη βρίσκεται στην παιδική του ηλικία, ώστε να γίνει αγαθός άνθρωπος και αγαθός πολίτης. Είναι χωριστή φιλοσοφική επιστήμη, επειδή έχει χωριστό από τις άλλες επιστήμες αντικείμενο και χωριστό σκοπό, στοιχεία από τα οποία συγκροτείται ο διακριτικός της χαρακτήρας. Αλλά είναι εφηρμοσμένη επιστήμη, επειδή εφαρμόζονται σ' αυτήν οι αρχές της καθαρής και μάλιστα της πρακτικής φιλοσοφίας, που αναφέρονται στο εμπειρικό αντικείμενο του *εις παιδαγωγίαν διδομένου παιδός*. Κατασκευάζει αυτή επιστημονικώς την εκτέλεση όσων απαιτούνται για να επιτύχει η αγωγή τον κύριο σκοπό της. Στην επιστήμη αυτή μπορούν να εξετασθούν οι έμφυτες διαθέσεις του παιδιού, οι οποίες πρόκειται δι' αυτής να αναπτυχθούν και να παρουσιαστεί ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να τις αναπτύξει η διδασκαλία και η άσκηση. Για το λόγο αυτό διαιρείται σε δύο μέρη, το καθαρό, Κυρίως Παιδαγωγική και το εφηρμοσμένο, Διδακτική και Μεθοδική. *Η αναγκαιότητά αυτή επιστήμη καλλιεργείται σήμερα επιμελέστατα σε ολόκληρη την Ευρώπη. Σε όλα σχεδόν τα πανεπιστήμια της Γερμανίας υπάρχει χωριστή καθέδρα αυτού του μαθήματος.*

ΠΗΓΗ: Κούμα Κ.Μ., *Σύνταγμα φιλοσοφίας*, τόμ. Δ', Βιέννη 1820, σ. 295-298.

παλίρροια: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] *κίνηση της θαλάσσης διάσημος, θανμασία και εις των ανθρώπων τας ασχολίας συμφορωτάτη.* Έτσι ονομάζεται η ανάβαση (πλημμυρίς) και κατάβαση (άμπωτις) της θάλασσας, η οποία γίνεται πάντοτε δύο φορές στη διάρκεια του ημερονυκτίου και σε συγκεκριμένες εποχές. Οι προσεκτικοί θαλασσοπόροι παρατήρησαν τη σχέση ανάμεσα στην κίνηση της θάλασσας και στις περιόδους της σελήνης. Αρχικά διατύπωσε ως αίτιο τη σελήνη ο Πυθέας ο Μασσαλιώτης. Η σχέση όμως αυτή ερμηνεύτηκε επαρκώς από τους Κέπλερο και Νεύτωνα.

ΠΗΓΗ: Καπετανάκη Μ., Κ., *Εισαγωγή Γενική της Γεωγραφίας...*, τόμ. Β', Βιέννη 1816, σ. 59-65.

παλίρροια: [ΝΑΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] δύο ενάντιες και ισόχρονες κινήσεις της θάλασσας. Όλοι όσοι έπλευσαν στον Ωκεανό γνωρίζουν ότι τα παραθαλάσσια μέρη του υπόκεινται σε ένα είδος πλημμύρας δύο φορές την ημέρα από το μέρος της θά-

λασσας. Τα ύδατα αυξάνουν σχεδόν επί 6 ώρες και επομένως εκρέουν προς τη στεριά και η κίνησή τους αυτή, που είναι πολλές φορές πολύ σφοδρή ονομάζεται *εκροή*. Όταν τα ύδατα φτάσουν στη μεγαλύτερη αύξησή τους μένουν στην κατάσταση αυτή για μισό τέταρτο της ώρας και τότε η θάλασσα είναι *πλήρης*. Μετά τα ύδατα της θάλασσας αρχίζουν να λιγοστεύουν, σύρονται στο μέσα μέρος για άλλες 6 ώρες και η δεύτερη αυτή κίνηση ονομάζεται *εισροή*. Η θάλασσα λιγοστεύει και φτάνοντας στο χαμηλότερο σημείο της, που ονομάζεται *χαμηλή παλίρροια*, αρχίζει πάλι να αυξάνει και να ψηλώνει και τότε γίνεται μια άλλη εκροή, που διατηρείται για 6 ώρες κ.ο.κ. Οι παλίρροιες δεν είναι πάντοτε ίδιες, αλλά άλλοτε είναι μεγαλύτερες και άλλοτε μικρότερες, παρουσιάζοντας κάποια βραδύτητα. Αν χρησιμοποιήσουμε τις ημέρες της σελήνης μπορούμε να γνωρίσουμε τη βραδύτητα των παλιρροιών. Παρατηρείται κάποια συμφωνία μεταξύ των παλιρροιών και της κινήσεως του ηλίου και της σελήνης. Οι παλίρροιες είναι σφοδρότερες ανά 15 ημέρες, πράγμα που συμβαίνει σε όλες τις νεομηνίες και πανσελήνους ή όταν τα δύο άστρα (ήλιος και σελήνη) ενεργούν μαζί πάνω στο αυτό σημείο της θάλασσας με την ελκυστική τους δύναμη. Οι παλίρροιες αυτές ονομάζονται *Μεγάλα Ύδατα* ή *Μέγισται*. Η θάλασσα τότε ανεβαίνει υψηλότερα και κατεβαίνει επίσης χαμηλότερα και αυτό παρατηρείται στις αρχές Απριλίου και Οκτωβρίου. Το αντίθετο συμβαίνει στους τετραγωνισμούς. Το αποτέλεσμα τότε είναι μικρότερο, διότι η ενέργεια της σελήνης *αντιπολεμάται* από την ενέργεια του ηλίου. Στην περίπτωση αυτή, που συμβαίνει κάθε 15 ημέρες, η θάλασσα ανεβαίνει λιγότερο και κατεβαίνει επίσης λιγότερο και τότε οι παλίρροιες ονομάζονται *Νεκραί*.

ΠΗΓΗ: Ρώμαπαπα Θεοδοσίου, *Μαθήματα της Ναυτικής Επιστήμης...*, τόμ. Α', Βονωνία της Ιταλίας 1806, σ. 198-207.

παλίρροια: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] φαινόμενο που χαρακτηρίζεται από τη ροή και εκροή της θάλασσας και προξενείται από την ελκτική δύναμη της σελήνης, ενώ μερικές φορές αυξάνεται από την ελκτική δύναμη του ηλίου που συμφωνεί (έχει την ίδια φορά) με τη δύναμη της σελήνης στις συζυγίες ή νέες σελήνες. Τότε έχουμε τις ονομαζόμενες *υψηλές παλίρροιες*. Άλλοτε η ελκτική δύναμη του ηλίου ενεργεί αντίθετα προς την διεύθυνση της ελκτικής δύναμης της σελήνης, όπως στους τετραγωνισμούς. Τότε οι παλίρροιες δεν είναι τόσο μεγάλες και ονομάζονται *χαμηλές παλίρροιες*.

ΠΗΓΗ: Γαζή Ανθίμου, *Γραμματική των Φιλοσοφικών Επιστημών...*, τόμ. Β', Βιέννη 1799, σ. 489-490.

παν: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] ο κόσμος που κατά τους θεολόγους της Εκκλησίας διαιρείται : α)

Σε νοερό κόσμο, ο οποίος βρίσκεται υπεράνω των ουρανών, όπου πιστεύουμε και ομολογούμε ότι βρίσκεται η έδρα της μακαρίας Τριάδος, του ενός τρισυποστάτου Θεού, του ποιητού και δημιουργού του κόσμου, που περικυκλούται από τις άυλες αυτούς δυνάμεις και ο οποίος βρίσκεται πάνω από τον Κρυστάλλινο ουρανό. Αυτό το νοερό κόσμο οι θεολόγοι αποκαλούν με το κοινό όνομα εμπύρινο ουρανό. β) Σε αισθητό κόσμο, τον κόσμο που πέφτει στις αισθήσεις μας και ο οποίος σχηματίστηκε από το Θεό στρογγυλός, σαν μια σφαίρα, πράγμα που φανερώνει το δημιουργό του, γιατί όπως ο Θεός δεν έχει αρχή και τέλος, έτσι και ο κόσμος είναι σφαιρικός, χωρίς —κατά το σχήμα— αρχή και τέλος, αν και κατά την ουσία έχει και αρχή και τέλος. Στη μέση αυτού του αισθητού κόσμου, κατά τις κοινότερες δοξασίες, βρίσκεται η σφαίρα που συνίσταται εκ γης και ύδατος, η οποία έχει λόγον κέντρου προς το στερέωμα. Η γη δεν κινείται παρά μόνο με τα φοβερά νεύματα του Ποιητού της, αν και ο Νικόλαος Κοπέρνικος, ακολουθώντας το Φιλόλαο τον Πυθαγορικό και τον Αρίσταρχο το Σάμιο και άλλους αρχαίους θέλει τη γη να βρίσκεται εν κινήσει και τον ήλιο ακίνητο στο κέντρο του παντός.

ΠΗΓΗ: Μελετιού, *Γεωγραφία Παλαιά και Νέα...*, Βενετία 1728, σ. 3.

πανταχκίνητον (ως αίτιον αισθημάτων): [ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] το αισθάνεσθαι οδηγεί στο ερώτημα πώς γεννιώνται στον άνθρωπο τα αισθήματα, ερώτημα που έμεινε αναπάντητο από τους μεταφυσικούς. Δεν υπάρχει άνθρωπος που να μην θεωρεί ότι τα αισθήματα διεγείρονται από τη προσβολή των εξωτερικών σωμάτων. Και ενώ μπορούμε να εξηγήσουμε τη γένεση των αισθημάτων της αφής και της γεύσης, είναι δύσκολο να ερμηνεύσουμε τη γένεση των αισθημάτων όσφρησης, ακοής και όρασης, διότι τα ενεργούντα σώματα δεν έρχονται σε άμεση επαφή με τα αισθητήρια μας. Κατά το Λώκιο έρχονται προς εμάς μόρια των εξωτερικών σωμάτων, προσβάλλοντα τα όργανα των αισθητηρίων μας και δημιουργούν στον εγκέφαλό μας κάποιες κινήσεις, οι οποίες στη συνέχεια διεγείρουν τα αισθήματα, δεδομένου ότι είναι αδύνατο να εννοήσουμε ότι ένα σώμα ενεργεί πάνω σε κάποιο άλλο χωρίς επαφή και μετά την επαφή χωρίς ώθηση. Οι Χημικοί θεωρούν ότι η διαφορά των αισθημάτων της γεύσης γεννιέται όχι από την επαφή των σωμάτων στη γλώσσα, αλλά από τα διάφορα άλατα που βρίσκονται στα γευστά σώματα και πλήττουν τα αισθητήρια της γεύσης, διεγείροντας ανάλογα αισθήματα. Ο Χαρτλεής θεωρεί ότι τα εξωτερικά σώματα προκαλούν παλμούς πάνω στα νεύρα και αυτοί μεταφέρουν την ενέργεια των σωμάτων στον εγκέφαλο. Η απόσπαση όμως των μορίων των σωμάτων είναι δημιουργήμα φαντασίας, επειδή κατά τους φυσικούς τα σώματα είναι αδρανή και είναι αδύνατον τα μόρια να αποσπώνται μόνα τους από αυτά. Και αν θεωρήσουμε ότι υπάρχει κάποια δύναμη αποσπαστική στα σώματα, σύμφωνα με το αξίωμα της φυ-

σικής, σε κάθε σώμα υπάρχει δύναμη ελκτική, οπότε οι δύο αυτές δυνάμεις είτε είναι ίσες μεταξύ τους είτε άνισες. Αν είναι ίσες καμία από αυτές δεν θα μπορούσε να έχει αποτέλεσμα, διότι η μία θα εκμηδένιζε την άλλη. Αν είναι άνισες και η ελκτική είναι μεγαλύτερη, αυτή θα εκμηδένιζε την αποσπαστική. Αν η αποσπαστική είναι μεγαλύτερη, τότε τα σώματα θα έπρεπε να εξαφανιστούν, πράγμα που μέχρι σήμερα δεν έχει συμβεί. Η υπόθεση της προσβολής των μορίων των σωμάτων στα αισθητήριά μας δε σημαίνει ωστόσο μόνο αποσπασμό αλλά και κίνηση προς κάθε ευθυβολία και ίσως κίνηση ισοταχή, *καταγράφουσα σφαίρα*. Όλοι σχεδόν οι μεταφυσικοί και οι φυσιολόγοι τείνουν να θεωρήσουν τα νεύρα ως αγωγούς ή σωλήνες γεμάτους νευρικό ρευστό. Και δέχονται ότι μόλις γίνει η προσβολή των σωματίων στα πέρατα των νεύρων των πέντε αισθητηρίων, κάποια κίνηση διαπορθμύεται στον εγκέφαλο δια μέσου του νευρικού ρευστού, η οποία στην ψυχή γίνεται αίσθημα. Όταν το αίσθημα γεννιέται, τα μέλη των ζώων κινούνται με την επενέργεια αυτού του λεπτότατου ρευστού, που κινείται δια μέσου των τριχοειδών σωληναρίων των νεύρων και από τα εξωτερικά όργανα των αισθήσεων μέχρι τον εγκέφαλο και από τον εγκέφαλο προς τους μυώνες, άποψη που δέχεται και Νεύτων. Όμως τα αντικείμενα των πέντε αισθητηρίων είναι όχι μόνο διαφορετικής φύσης αλλά και αμέτρου διαφοράς. Ωστε πώς είναι δυνατόν όντα τόσης αχανούς διαφοράς να ενεργούν προς ένα και το αυτό ον: το νευρικό ρευστό ή τις νευρώδεις ίνες και να εκτελούν ένα και το αυτό αποτέλεσμα, το αίσθημα στην ψυχή; Καθότι το νευρικό ρευστό είναι παχύ και πορώδες, όπως τα απτά σώματα είτε λεπτότατο, όπως οι ακτίνες, το θερμογόνο, το ηλεκτρικό ρευστό. Στην πραγματικότητα από κάθε σώμα εκρέει και εισρέει ακαταπαύστως και προς κάθε ευθυβολία ένα ρευστό, το πανταχηκίνητο. Το προερχόμενο από τα αυτόφωτα πανταχηκίνητο λέγεται φωτογόνο και είναι το αυτό με το προερχόμενο από τα ετερόφωτα ή σκιερά σώματα. Η ψυχή μας αντιλαμβάνεται δια των νεύρων την προσβολή αυτού του ρευστού και αυτό είναι αίσθημα. Επομένως ένα και το αυτό ρευστό, το πανταχηκίνητο, ενεργεί προς την ψυχή και εκτελείται ένα και το αυτό αποτέλεσμα, το αίσθημα. Και αν το πανταχηκίνητο εισέλθει από τα φωτεινά σώματα, το αποτέλεσμα είναι φως ή χρώματα, αν εισέλθει από τα ηχητικά είναι ήχος, από τα οσφραντά ευωδία ή δυσωδία, από τα γευστά χυμοί, από τα απτά απτές ποιότητες. Και επειδή το πανταχηκίνητο φτάνοντας στις θηλές των νεύρων δεν στέκεται εκεί αλλά προχωρεί μέχρι τον εγκέφαλο, η μετοχέτευση αυτής της προσβολής δεν είναι τίποτε άλλο παρά εξακολούθηση της οδοιπορίας του ίδιου ρευστού. Και επειδή όλες οι προσβολές του πανταχηκίνητου από τα σώματα αναφέρονται στα πέντε αισθητήριά μας, οι αναγόμενες στο αυτό αισθητήριο πρέπει να είναι του αυτού είδους και διαφορετικές οι αναγόμενες στα διάφορα.

ΠΗΓΗ: Βενιαμίν Λεσβίου, *Στοιχεία της Μεταφυσικής*, Βιέννη 1820, σ. 30-45.

παπική επικράτεια: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] κείται μεταξύ 29°-32° Μήκος και 41°-45° Πλάτος. Και συνορεύει προς βορράν με το Λομβαρδοβενετικό βασίλειο, προς Ανατολάς με το Αδριατικό πέλαγος και με τη Νεάπολη, προς Νότο με τη Μεσόγειο Θάλασσα, προς Δυσμάς με την Τοσκάνη και Μοδένα. Η επιφάνειά της είναι 800 τ.μ. και οι κάτοικοί της 2.354.000. Χώρα καρποφόρος αλλά αρκετά ακαλλιέργητη. Τα εισοδήματα του Πάπα είναι 8 μιλλιόνια φλαρίνια και οι σταρατιώται του 2000. Κυριότερος ποταμός της ο Τίβερις. Δίπλα στον ποταμό αυτό, πάνω σε πολλούς λόφους εξαπλώνεται η μεγάλη πόλη Ρώμη, μητρόπολη της παπικής επικράτειας και καθέδρα του Πάπα. Σ' αυτήν υπάρχουν αναρίθμητες μεγαλοπρεπείς εκκλησίες και παλάτια. Η εκκλησία του Αγίου Πέτρου είναι η πρώτη του κόσμου σε μέγεθος και την καλλονή. Το Βατικάνον, παλάτι του Πάπα περιέχει 22 αυλές, 12.000 οικήματα (καμάρες) και αξιόλογη βιβλιοθήκη. Οι κάτοικοί της είναι 128.000.

ΠΗΓΗ: Κούμα Κ.Μ., *Σύνοψις επιστημών δια τους πρωτοπείρους...*, Βιέννη 1819, σ. 185.

παραγγελματῖαι (κομμισιονάριοι): [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] όσοι δια λογαριασμό και με παραγγελία άλλων εμπορεύονται, λαμβάνοντας ως κέρδος μίσθωμα επί τοις %, το οποίον ονομάζεται *Προβλεπτήριον* και από τους Ιταλούς *Provisione* [=προμήθεια].

ΠΗΓΗ: Παπαδοπούλου Νικολάου, *Ερμής ο Κερδώς...*, τόμ. Α', Βενετία 1815, σ. 5-6.

παραγγελματίας: [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] όποιος διενεργεί εμπορικές πράξεις υπό δική του ή υπό εταιρική επωνυμία δια λογαριασμό κάποιου που δίνει παραγγελίες (*Κομμετέντη*). Ο όρος παραγγελματίας αποδίδεται και με το Κομμισσιονάριος. [Ο όρος αποτελεί μεταφορά από τα γαλλικά του όρου *commissioinaire*, ενώ ο όρος *Κομμετέντης* αποτελεί μεταφορά από τον αντίστοιχο γαλλικό *commettant* που σημαίνει εντολοδότης.] (σημ.: πράκτορας, ατζέντης.)

ΠΗΓΗ: Παπαδοπούλου Νικολάου, *Ο Εμπορικός Κώδηξ της Γαλλίας...*, Βιέννη 1817, σ. 32.

παραγειότης ηλίου: [ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ] όταν ο ήλιος βρίσκεται στη μικρότερη απόσταση από τη γη, η θέση αυτή καλείται παράγειος. Την ίδια χρονική στιγμή η γη βρίσκεται στο παρήλιό της.

ΠΗΓΗ: Κούμα Κ.Μ. Λαρισσαίου, *Σειρά Στοιχειώδης των Μαθηματικών και Φυσικών Πραγματειών...*, τόμ. 7, Βιέννη 1807, σ. 154.

παραιτείν: [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] ο όρος δηλώνει την παραίτηση ενός εμπόρου από την κυριότητα του εμπορεύματος, ώστε να μπορεί να λάβει τα ασφάλιστρα, π.χ. σε περίπτωση ολικής βλάβης του πλοίου, σε περίπτωση πειρατείας, κ.λπ. Αυτό

δηλώνεται με την κοινή φράση *παραιτείν* που είναι απόδοση του γερμανικού όρου *abandonnieren* [νομ. όρος *Abandon* που σημαίνει την εγκατάλειψη πλοίου στον ασφαλιστή του]. (σημ.: παραίτηση από κυριότητα.)

ΠΗΓΗ: Αγνώστου, *Διδασκαλία Εντελής συστηματική...*, Ιάσσιον 1817, σ. 176-177.

παραλλαγή ή έγκλισις μαγνητικής βελόνης: [ΝΑΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] η γωνία που σχηματίζεται από τον μαγνητικό μεσημβρινό και από τον αληθινό. Σαφέστερα είναι ο αριθμός των μοιρών κατά τον οποίο ο *Απαρκτίας* (Βορράς) της βούσολας απέχει από τον *Αρκτικό Πόλο* (Βόρειο) είτε προς Ανατολάς, και τότε η παραλλαγή λέγεται *Αρκαταπηλιώτης* ή *Γραιγάλε* είτε προς Δυσμάς και τότε η παραλλαγή λέγεται *Αρκτοζέφυρος* ή *Μαεστράλε*. Η παραλλαγή είναι κοινή για όλες τις βούσολες αλλά δεν είναι σταθερή για έναν τόπο, γιατί οι μαγνητικοί πόλοι της γης να υπόκεινται σε κάποιες μεταβολές.

ΠΗΓΗ: Ρώμπαππα Θεοδοσίου, *Μαθήματα της Ναυτικής Επιστήμης...*, τόμ. Β', Βονωνία της Ιταλίας 1806, σ. 13.

παράλλαξις σελήνης - άστρου: [ΝΑΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] η αναφορά της θέσης της σελήνης - άστρου σε διαφορετικά σημεία του ουρανού από δύο παρατηρητές που την (το) παρατηρούν την ίδια χρονική στιγμή από δύο διαφορετικές θέσεις στην επιφάνεια της γης. Η παράλλαξις είναι τόσο μεγαλύτερη όσο μακρύτερα απέχουν οι δύο παρατηρητές και όσο πλησιέστερα βρίσκεται η σελήνη ή το άστρο προς αυτούς. Η παράλλαξις της σελήνης μπορεί να φτάσει σχεδόν δύο μοίρες. Ο ήλιος δεν έχει καμία αισθητή - σημαντική παράλλαξις, λόγω μεγάλης απόστασής του από τη γη. Αυτή υπολογίζεται σε 8' και 3/4.

ΠΗΓΗ: Ρώμπαππα Θεοδοσίου, *Μαθήματα της Ναυτικής Επιστήμης...*, τόμ. Α', Βονωνία της Ιταλίας 1806, σ. 170-171.

παραλληλόγραμμο: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] το τετράπλευρο στο οποίο οι δύο απέναντι πλευρές είναι ίσες και παράλληλες.

ΠΗΓΗ: Βουλγάρεως Ευγενίου, *Τών Μαθηματικών Στοιχείων αι πραγματεΐαι...*, Λειψία της Σαξονίας 1767, σ. 178.

παράλληλοι κύκλοι σφαιράς: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] όσοι κύκλοι έχουν τους αυτούς πόλους με το Παν (σύμπαν) και απέχουν μεταξύ τους επίσης όμοια κατά πλάτος. Τέτοιοι είναι: ο Ισημερινός, οι δύο Τροπικοί, οι δύο Πολικοί.

ΠΗΓΗ: Νοταρά Χρυσάνθου, *Εισαγωγή εις τα γεωγραφικά και σφαιρικά*, Παρίσι 1716, σ. 16.

παραπλήρωμα αριθμητικόν λογαρίθμου: [ΝΑΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] οι αριθμοί δια μέσω των οποίων οι πράξεις των λογαρίθμων, πρόσθεση, αφαίρεση, ανάγονται μόνο σε πρόσθεση. (σημ.: συλλογάρημος αριθμού.)

ΠΗΓΗ: Ρώμπαππα Θεοδοσίου, *Μαθήματα της Ναυτικής Επιστήμης...*, τόμ. Α', Βονωνία της Ιταλίας 1806, σ. 49.

παραπλήρωμα αριθμητικόν: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] η διαφορά μεταξύ οποιουδήποτε αριθμού και της μονάδας που έχει ίδια με τον αριθμό τάξη. Π.χ. του αριθμού 3728 αριθμητικό παραπλήρωμα είναι η διαφορά του 3278 από το 10.000, δηλαδή $10.000 - 3278 = 6272$.

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 701-702.

παρατήρησις: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] η προσεκτική εξέταση των φαινομένων, που τα σώματα αυτά καθ' εαυτά μας δείχνουν, χωρίς τέχνη ή επιμέλεια. Παρατήρηση κάνουμε όταν προσέχουμε τη μετατροπή του ύδατος σε πάγο υπό την επήρεια του ψύχους ή τις εκλείψεις του ηλίου δια του τηλεσκοπίου.

ΠΗΓΗ: Δαρβάρεως Δημητρίου Νικολάου, *Επιτομή Φυσικής...*, τόμ. Α', Βιέννη 1812, σ. 5-6.

παραφροσύνη - μανία: [ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] παραφροσύνη δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα είδος ονειρώξεως και υπνολογίας. Η διαφορά ανάμεσα στον παράφρονα και τον υπνολόγο δεν είναι άλλη παρά η διάρκεια και η μεγαλύτερη ως επί το πλείστον ζωηρότητα με την οποία ξυπνούν στον πρώτο οι ιδέες. Ο παράφρων κάνει και αυτός χρήση μερικών αισθήσεων και μάλιστα της οράσεως, της ακοής και της αφής, χρήση όμως ατελή. Όπως και ο νυκτοβάτης, ο παράφρων βλέπει μπροστά του ανθρώπους, ακούει τη φωνή τους, αλλά τους θεωρεί ως άλλους. Αυτό συμβαίνει διότι η παράσταση των παρισταμένων δεν προσφέρει σε αυτούς παρά μορφές ανθρώπων απροσδιόριστες. Η προσοχή ενασχολούμενη με τις ιδέες που διεγείρει η φαντασία, δεν έχει χρόνο να παρατηρήσει και να διακρίνει τις παραμικρές διαφορές των χαρακτηριστικών τους. Στα γενικά σχήματα των ανθρώπων αυτοί εφαρμόζουν τις ιδέες των υποκειμένων που έχουν μπροστά στη φαντασία τους και έτσι φαντάζονται ότι έχουν παρόντα εκείνα τα υποκείμενα. Το ίδιο συμβαίνει και στη μανία, η οποία δεν είναι παρά διεξοδικότερη παραφροσύνη που γίνεται έξη. Στην υπόθεση αυτή έκανε πέντε διατριβές ο Βαουσόβρ, οι οποίες περιλαμβάνονται στα *Απονημονεύματα της Βασιλικής Ακαδημίας της Πρωσίας*. Σύμφωνα με αυτόν, η μανία δεν είναι παρά μια μακρά παραφροσύνη, μακρά υπνολογία ή νυκτοβασία, μια μακρά ονειρώξη. Η διαφορά ανάμεσα στον μανιώδη, τον παράφρονα, τον νυκτοβάτη και τον άνθρωπο που απλώς ονειρεύεται είναι ότι στον νυκτοβάτη ή αυ-

τόν που απλώς ονειρεύεται, αφού χαθούν οι αισθήσεις από τον ύπνο, οι προσβολές που δημιουργούν σε αυτούς τα παρόντα αντικείμενα, ξεπερνούν τη δύναμη των ιδεών, που είχε διεγείρει σε αυτούς η φαντασία και επανέρχονται στον εαυτό τους. Στον μανιώδη η δύναμη των ιδεών αυτών ξεπερνά τις εξωτερικές προσβολές όσο διαρκεί η αρρώστια και τινάζοντας τις εσωτερικές ίνες με περισσότερη σφοδρότητα από τις εξωτερικές προσβολές, στρέφει την προσοχή περισσότερο σε εκείνες παρά σ' αυτές. Καταπραΰνοντας όμως ή παύοντας η αρρωστία, οι εξωτερικές προσβολές αναλαμβάνουν την υπεροχή τους. Η δύναμη των ιδεών ή διαρκεί αδιάκοπα ή αν καταπραΰνει καμιά φορά, ευθύς επανέρχεται. Ο μανιακός στην κατάσταση αυτή λέμε ότι έχει διαλείμματα μανίας. Αυτή η μόνιμη δύναμη των εσωτερικών ιδεών, μπορεί να προέρχεται ή από φυσικές αιτίες ή από ηθικές. Μία μακρά και συνεχώς επανειλημμένη προσήλωση σε μία ή περισσότερες ιδέες, μάλιστα όταν αυτές προξενούνται ή κινούνται από βίαια πάθη της ψυχής, είναι εκείνη που κάνει μερικές φορές αυτές τις ιδέες να γίνονται ζωηρότερες και εύκολες προς διέγερση. Άλλοτε πάλι μία αταξία φυσική στους χυμούς ή στο σύνολο του εγκεφάλου είναι η άμεση αιτία των αποτελεσμάτων αυτών. Ο κυρ-Μέκκελ στα *Απομνημονεύματα της Βασιλικής Ακαδημίας της Πρωσίας* εξετάζοντας ανατομικώς τους εγκεφάλους πολλών μανιακών, βρήκε μερικούς σκληρότερους, ξηρότερους και ειδικώς ελαφρότερους από εκείνους των υγιών. Άλλους τους βρήκε ανακατωμένους με μία εκκένωση αίματος ή λύμφας. Επειδή όμως αυτή η προσήλωση μπορεί να προσδιορίζεται σε μερικές μόνο ιδέες και το οργανικό ελάττωμα μπορεί να περιορίζεται σε μερικά μόνο μέρη του εγκεφάλου, σ' αυτό οφείλεται το γεγονός ότι οι μανιακοί δεν είναι πάντοτε σε όλα τέτοιοι, αλλά πολλές φορές σε εκείνο που είναι διαφορετικό από αυτό στο οποίο προσηλώνονται ή από το σημείο στο οποίο υπάρχει η φυσική βλάβη, αυτοί αισθάνονται τόσο έντονα τις εξωτερικές προσβολές και μιλούν γι' αυτές με τέτοιο τρόπο σαν να έχουν εντελέστατη φρόνηση.

ΠΗΓΗ: Κωνσταντά Γρηγορίου του Μηλιώτου, *Στοιχεία της Λογικής...*, τόμ. Γ', Βενετία 1804, σ. 137-140.

παρεγχώρησις: [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] η πράξη παρείσδυσης - μεσολάβησης μεταξύ δύο εταίρων, του *επιφέροντος* (τελευταίου κατόχου της συναλλαγματικής) και του *πληρωτού*. Όταν ο *επιφέρων* καταμαρτυρεί και δεν αποδέχεται τη συναλλαγματική, μπορεί να τη δεχτεί τρίτος, ο οποίος *παρεγχωρεί*, δηλαδή παρεμβαίνει για λογαριασμό του δικαιούχου. Η παρεγχώρηση σημειώνεται στο καταμαρτυρικών. Ο όρος είναι απόδοση του *intervention* που σημαίνει *παρέμβαση από το λατινογαλλικό intervenir*.

ΠΗΓΗ: Παπαδοπούλου Νικολάου, *Ο Εμπορικός Κώδηξ της Γαλλίας...*, Βιέννη 1817, σ. 44.

παρεκτροπή: [ΝΑΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] όταν ο άνεμος δεν είναι παντελώς *αίσιος* (ούριος), τότε το πλοίο δεν ακολουθεί την κατεύθυνση της τροπίδος (τη διατεταγμένη πορεία) αλλά ωθούμενο πλαγίως παρεκτρέπεται σε κατεύθυνση που σχηματίζει γωνία με το μάκρος της τροπίδος (με τη διατεταγμένη). Η γωνία αυτή λέγεται παρεκτροπή ή παραδρομή. Οι Ιταλοί την ονομάζουν *Δερίβα* (*Deriva*) και μερικοί από τους Έλληνες ναυτικούς *Ξεπεσμό*. Η παρεκτροπή προσδιορίζεται παρατηρώντας το ίχνος της πλεύσης στην επιφάνεια της θάλασσας και συγκρίνοντάς το με τη γραμμή της προδιαγεγραμμένης πορείας (του αληθινού δηλαδή δρόμου). Το ίχνος του πλοίου ονομάζεται από τους Ιταλούς *Σία* (*Scia*), εμείς όμως μπορούμε να το ονομάσουμε *αύλακα*, δανειζόμενοι το όνομα από τη Γεωργική επιστήμη.

ΠΗΓΗ: Ρώμπαππα Θεοδοσίου, *Μαθήματα της Ναυτικής Επιστήμης...*, τόμ. Β', Βονωνία της Ιταλίας 1806, σ. 31-33.

παρηλιότητα πλανητών: [ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ] επειδή όλοι οι πλανήτες περιφέρονται γύρω από τον ήλιο σε ελλειπτικές τροχιές, στη μία εστία εκ των οποίων (στη βόρεια) βρίσκεται ο ήλιος, συμβαίνει κάθε πλανήτης σε κάποια στιγμή να βρίσκεται στην εγγύτερη απόσταση, θέση η οποία καλείται παρήλιον.

ΠΗΓΗ: Κούμα Κ.Μ. Λαρισσαίου, *Σειρά Στοιχειώδης των Μαθηματικών και Φυσικών Πραγματειών...*, τόμ. 7, Βιέννη 1807, σ. 150.

Παρίσιοι (Λουκοτερία Παρισίων): [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] η μητρόπολη του βασιλείου της Γαλλίας παρά τον Σηκουάνα (Σηκουάνα) ποταμό και η μεγαλύτερη πόλη της Ευρώπης μετά το Λονδίνο (Λονδίνο). Σημαντικά οικοδομήματα της θεωρούνται οι γέφυρες του Σηκουάνα, το παλάτι των Τουιλλεριών, με κήπο και *τερπνούς περιπάτους*, το Λούβρο, βασιλικό παλάτι, όπου βρίσκεται το εθνικό μουσείο και το πανεπιστήμιο, ο ναός της Θεοτόκου, το Πάνθεο, κ.λπ. Σημαντικά είναι επίσης το πανεπιστήμιο, το πολυτεχνικό σχολείο, πολλά στρατιωτικά σχολεία, σχολεία καλών τεχνών, αλάλων και τυφλών, συλλογές φυσικών, τεχνικών, αρχαίων πραγμάτων, ο βοτανικός κήπος, το αστεροσκοπείο, το νοσοκομείο απομάχων, στρατιωτικών, τυφλών, 2 ορφανοτροφεία, το βασιλικό εργαστήριο ταπήτων του Κοβαλίου και των καθρεπτών.

ΠΗΓΗ: Κούμα Κ.Μ., *Σύνοψις επιστημών δια τους πρωτοπείρους...*, Βιέννη 1819, σ. 170-171.

παυσίζων ή νιτρογόνον (σηπτικών): [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] απλή ουσία, συστατικό του ατμοσφαιρικού αέρα, ακατάλληλο για τη διατήρηση της ζωής. Ονομάστηκε νιτρογόνο επειδή είναι οξύσιμος βάση του νιτρικού οξέος και σηπτικό, επειδή τείνει προς τη σήψη των σωμάτων και αποτελεί βάση των ουσιών που επιδέχονται σήψη.

Βρίσκεται διεσπαρμένο στη φύση, στις ουσίες των ζώων, προκαλώντας απαλότητα και ελαστικότητα. Ως βάση του αμμωνίου προκαλεί θανατηφόρες δυσωδίες. Βρίσκεται ενωμένο με τον άνθρακα και με το υδρογόνο και κάποτε με το φωσφόρο. Όλα αυτά είναι συνδεδεμένα με κάποια ποσότητα οξυγόνου και γι' αυτό αποτελούν οξειδίο ή οξύ ανάλογα με το βαθμό της οξυγόνωσης. (σημ.: άζωτο.)

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 142-144.

παχύτης ή στερεότητας: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] το ογκώδες και πλήρες της ύλης, με το οποίο τα σώματα ανθίστανται το ένα στο άλλο και αντέχουν, γιατί είναι αδιαχώρητα, χωρίς μεγάλα κενά διαστήματα. Την έννοια της παχύτητας την αποκτούμε με την αφή και την όραση. Διακρίνεται η στερεότητα σε *ούσα*, δηλαδή αυτή που υπάρχει στα πλήρη μόρια της ύλης, εξαιρουμένων των πόρων και *φαινομένη*, η οποία παριστάνεται με την αποπεράτωση του σώματος και καταμετρείται με τον κυβικό δακτύλιο ή κατά δακτυλιαίες διαστάσεις. Τα ελάχιστα σωματίδια, λόγω του ότι δεν έχουν πόρους, έχουν ίσες τη φαινομένη και *ούσα* παχύτητα.

ΠΗΓΗ: Βουλγάρεωσ Ευγενίου, *Τα ἀρέσκοντα τοις φιλοσόφοις...*, Βιέννη 1805, σ. 60-61.

πείραμα: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] η ακριβής εξέταση των φαινομένων, που εκδηλώνονται από τα σώματα, όταν τα μεταβάλλουμε *δια της τέχνης ή της επιμελείας μας*. Πείραμα κάνουμε όταν αναμιγνύοντας *άλας* με χιόνι, κάνουμε το ύδωρ να παγώνει ακόμη και πλησίον της καμίνου. Πείραμα είναι η αραιώση του αέρος δια της πνευματικής αντλίας. Με τα πειράματα κυρίως μπορεί κανείς να εμβαθύνει στη φύση των όντων και με αυτά πραγματοποιήθηκαν διάφορες ευρέσεις.

ΠΗΓΗ: Δαρβάρεωσ Δημητρίου Νικολάου, *Επιτομή Φυσικής...*, τόμ. Α', Βιέννη 1812, σ. 6.

Πειρατικάί πολιτείαί: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] βρίσκονται κατά μήκος των βορείων παραλίων της Αφρικής. Συγκροτούν ένα είδος δημοκρατίας, υπό την προστασία του Σουλτάνου της Κωνσταντινουπόλεωσ. *Έχουν παντοτεινό πόλεμο με όλες τις θαλάσσιες δυνάμεις της Ευρώπησ, όσες δεν πληρώνουν σ' αυτές ετήσιο φόρο*. Εδώ ανήκουν το Αλγίριον, η Τούνις, η Τρίπολις.

ΠΗΓΗ: Κούμα Κ.Μ., *Σύνοψις επιστημών δια τους πρωτοπείρους...*, Βιέννη 1819, σ. 204-205.

πέντε φωναί του Πορφυρίου: [ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] κατά τη διαίρεση του όρου, άλλος είναι κοινός και καθόλου και άλλος ενικός. Ο καθόλου και κοινός όρος σημαίνει πράγμα που αναφέρεται σε πολλά. Επειδή ένα πράγμα με τρεις τρόπους αναφέρεται σε

πολλά, τρία είναι τα καθόλου: α) Καθόλου και κοινόν κατ' αιτίαν, δηλαδή εκείνο που μπορεί να κάνει πολλά πράγματα, π.χ. ο Θεός κάνει τα στοιχεία. β) Καθόλου κατά παράστασιν, δηλαδή εκείνο που εικονίζει και παριστάνει διάφορα πράγματα, π.χ. η ιδέα στη διάνοια του κτίστη παριστάνει πολλούς όμοιους οίκους. γ) Καθόλου κατά το είναι και υπάρχειν, που ορίζεται ως ένα το οποίο λαμβάνεται ως μέρος ενός συνόλου. Π.χ. *Ιωάννης εστί άνθρωπος*. Η λογική εξετάζει το καθόλου κατά το είναι, το οποίο λέγεται *καθόλου μεταφυσικόν και λογικόν* και σημαίνει *φύσιν και ουσίαν* ή σαφέστερα *έννοια φύσεως απλώς νοουμένη παρά της διανοίας έξω των ατόμων αυτής*, η οποία ευρίσκεται σε όλα τα άτομα και λέγεται για το καθένα χωριστά. Το καθόλου δεν είναι κάτι πραγματικό, που υπάρχει έξω από τη διάνοια, αλλά έννοια υπάρχουσα στη διάνοια. π.χ. η ανθρώπινη φύση κοινώς θεωρούμενη ανεξαρτήτως των ατόμων δεν είναι πράγμα υπάρχον, επειδή δεν υπάρχει στη φύση των όντων μία κοινή ανθρωπότης χωρισμένη από κάθε υποκείμενο - άνθρωπο, αλλά είναι λόγος ουσίας και έννοια που έχει ύπαρξη μόνο στο νου μας. Αυτό το μεταφυσικό καθόλου, που σημαίνει πράγμα κοινό σε πολλά, διαιρείται με πέντε τρόπους: στο γένος, το είδος, τη διαφορά, το ίδιον και συμβεβηκός. Οι πέντε αυτές ονομασίες του καθόλου λέγονται πέντε φωνές του Πορφύριου, διότι τις εξήγησε ο Πορφύριος, *μέγας φιλόσοφος*, συμμαθητής του Ωριγένους και διδάσκαλος του Ιαμβλίου. Τα πέντε αυτά καθόλου χαρακτηρίζονται από τους Λατίνους φιλοσόφους ως κατηγορήματα.

ΠΗΓΗ: Δαμωδού Βικεντίου Κεφαλληνιεύς, *Επίτομος Λογική κατ' Αριστοτέλην και Τέχνη Ρητορική κοινή φράσει συντεθείσα*, Βενετία 1759, σ. 55-61.

περιαγωγής κέντρον: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] το σημείο γύρω το οποίο τα σώματα περιστρεφόμενα καταγράφουν καμπύλη.

ΠΗΓΗ: Θεοτόκη Νικηφόρου, *Στοιχεία Φυσικής εκ νεωτέρων συγγραμμάτων*, τόμ. Α', Λειψία Σαξωνίας 1766, σ. 262.

περιήλιον γης: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] η μικρότερη απόσταση της γης από τον ήλιο. Διότι τότε αυτή βρίσκεται στο σημείο της ελλείψεως το πλησιέστερο του ηλίου.

ΠΗΓΗ: Ιωαννίδου Π. Σμυρναίου, *Γεωγραφία Αστρονομική...*, Παρίσι 1825, σ. 32.

περικύλισμα: [ΝΑΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] η με βόλτας απόπλευση (όχι ευθύγραμμη) ενός καραβιού. Αυτή γίνεται όταν το καράβι λόγω της εναντιότητας των ανέμων αλλάζει την κατεύθυνση (*ευδυβολία*) ή το δρόμο του πολλές φορές σε διάστημα 14 ωρών.

ΠΗΓΗ: Ζαφαράνα Σπυριδωνος, *Του Ναυκλήρου Εφημερινή εις το πέλαγος πράξι...*, Κωνσταντινούπολις 1803, σ. 69.

περιοδικός χρόνος: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] ο χρόνος τον οποίο χρειάζεται ένα σώμα για να διανύσει όλη την περιοδική του κίνηση και να διέλθει την καμπύλη.

ΠΗΓΗ: Θεοτόκη Νικηφόρου, *Στοιχεία Φυσικής εκ νεωτέρων συγγραμμάτων*, τόμ. Α', Λειψία Σαξωνίας 1766, σ. 262.

περίοικοι: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] οι εν τη αυτή ζώνη κύκλω περιοικούντες, όπως τα των Σινών έθνη.

ΠΗΓΗ: Θεοτόκη Νικηφόρου, *Στοιχεία Γεωγραφίας...*, Βιέννη 1804, σ. 52.

περίσκιοι: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] όσοι κατοικούν στις δύο κατεψυγμένες ζώνες. Σε όσους βρίσκονται πλησιέστερα στους πόλους, περιστρεφόμενος ο ήλιος χαμηλά τριγύρω στον ορίζοντα, στέλνει σκιά σε όλα τα μέρη του ορίζοντα.

ΠΗΓΗ: Νοταρά Χρυσανθου, *Εισαγωγή εις τα γεωγραφικά και σφαιρικά*, Παρίσι 1716, σ. 42.

πέσιμο: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] το τράβηγμα ενός μικρού σώματος από το μεγαλύτερό του. Ο ήλιος καθώς είναι μεγαλύτερος τραβά στον εαυτό του τα μικρότερα σώματα, γιατί η *τραβηχτική* του δύναμη εκτείνεται πολύ μακριά. Με τη δύναμη αυτή θα μπορούσε να τραβήξει στον εαυτό του όλους τους πλανήτες και τα φεγγάρια τους, αν δεν τον εμπόδιζε μια άλλη δύναμη, η κεντρομόλος, η κλίση δηλαδή που έχουν τα σώματα προς το κέντρο τους. *Το πίπτειν επομένως δεν είναι παρά τραβάν και η βαρύτης ακολουθεί από μια τραβηχτική δύναμη.* (σημ.: βαρύτητα.)

ΠΗΓΗ: Ρήγα Βελεστινλή Θετταλού, *Φυσικής Απάνδισμα...*, Βιέννη 1790, σ. 28-29.

πέτρα της κολάσεως: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] ο νιτρικός άργυρος. Αν διαλυθεί ο άργυρος σε σφοδρό νιτρικό οξύ και αφηθεί η διάλυση στη ψύξη να εξατμιστεί, δημιουργούνται κρύσταλλοι λευκοί με τη μορφή φολιδών, που ονομάζονται κρύσταλλοι της σελήνης. Το άλας αυτό τήκεται με λίγη θερμότητα, χάνει το ύδωρ της κρυστάλλωσης και γίνεται μαύρο, πήγνυται και αποτελεί θαυμάσιο καυστικό, που γι αυτό ονομάζεται πέτρα της κολάσεως. Την πέτρα αυτή χρησιμοποιούν οι χειρουργοί για να κατατρώει τα αποδραμμένα και σεσηπτότα κρέατα των πληγών για να μην εξαπλωθούν. (σημ.: νιτρικός άργυρος.)

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 223-224.

Πετρούπολις: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] καθέδρα της Ρωσικής αυτοκρατορίας και δευτέρα μητρόπολις της μοναρχίας. Η περίμετρός της είναι 3 1/2 μίλια. Οι μακρόστενες πλατείες της ίσες και μεγάλες. Οι κάτοικοί της φτάνουν τις 245 000. Επίσημότερα οικοδομήματά της είναι ο ναύσταθμος, το χειμωνικόν παλάτιον (χειμερινά ανάκτορα), το

μαρμάρινον παλάτιον, το θερινόν παλάτιον, το Ταυρικόν παλάτιον, το της Ακαδημίας των επιστημών και το του Πανεπιστημίου, η εκκλησία του Ισαάκ. Καταστήματα παιδείας δεν λείπουν από την πόλη αυτή, ούτε τεχνών εργαστήρια. Σε μία από τις πλατείες της στέκεται ο ανδριάντας του Μεγάλου Πέτρου, πάνω σε υπερμεγέθη πέτρα, την οποία έφερε εκεί ο Γραικός Καρβούρης από την Κεφαλλονιά.

ΠΗΓΗ: Κούμα Κ.Μ., *Σύνοψις επιστημών δια τους πρωτοπείρους...*, Βιέννη 1819, σ. 163 -164.

πηδηται: [ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ] αξιόλογο γένος ζώων που συγγενεύει κατά κάποιο τρόπο με το γένος των ποντικιών, των λαγών και των διδελφιών (καγκουρό). [Απόδοση στα ελληνικά του γαλλικού όρου sauteur που σημαίνει πηδητής, ζώον πηδητικόν.] Οι εμπρόσθιοι πόδες του είναι βραχύτεροι, οι οπίσθιοι μακρότατοι και με τη βοήθεια τους πηδούν και τρέχουν θαυμάσια. Πατρίδα τους είναι η Ασία, η Αφρική και η Αμερική.

ΠΗΓΗ: Καπετανάκη Μανουήλ και Κυριακού, *Εικονολογία παιδική...*, τόμ. 2, Βιέννη 1812, σ. 1-2.

πιθηκες: [ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ] μεταξύ των λοιπών τετραπόδων ο πίθηξ μοιάζει πάρα πολύ με τον άνθρωπο. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι αποτελεί μια ιδιαίτερη κλάση ζώων, των τετραχειρών, επειδή οι οπίσθιοι πόδες του μοιάζουν περισσότερο με χέρια παρά με πόδια. Από την ουρά τους οι πίθηκες χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: αούρος, βραχυούρος και μακρουούρος. Πατρίδα όλων αυτών των ζώων είναι η Ασία, η Αφρική και Αμερικανική Διακεκαυμένη Ζώνη. Κατοικούν στα μεγάλα δάση, συζούν εταιρικός και ενδιατρίβουν αγεληδόν, πλην έκαστον είδος κατά μέρος. Μεταξύ των λοιπών ειδών ο Σάτυρος πλησιάζει ως προς το εξωτερικό σχήμα τον άνθρωπο και για το λόγο αυτό ονομάζεται από τους Μαλάκους (Μαλαισία) Οράγκ Ουτάγκ, που σημαίνει άνθρωπος του δάσους. Αυτού υπάρχουν δύο είδη, ο Ιόκος και ο Πόγγος. Ο Ιόκος, που είναι μικρότερος ύψους 2-3 ποδών, είναι πράος εξημερώνεται εύκολα και μαθαίνει να εκτελεί διάφορες οικιακές υπηρεσίες. Ο Πόγγος, που είναι μεγαλύτερος, ύψους ως 6 πόδια, είναι άγριος, δυνατότερος του ανθρώπου και εξημερώνεται δύσκολα. Ο Σάτυρος περπατεί συνήθως όρθιος σαν άνθρωπος και πολλές φορές κρατεί μία ράβδο ως όπλο. Όλο του το σώμα, εκτός του προσώπου, των αυτιών και των χεριών, είναι τριχωτό και το χρώμα του κοκκινομέλανο. Πατρίδα του είναι οι θερμοί τόποι της Αφρικής, οι νήσοι Σουμάτρα, Ιάβα, Μπόρνεο, το βασιλείο της Βεγγάλης και η λοιπή ξηρά των Ανατολικών Ινδιών. Άλλα είδη πιθήκων είναι ο Μακρόχειρ, ο Μαγότος, ο Παπιών, η Μιμώ.

ΠΗΓΗ: Καπετανάκη Μανουήλ και Κυριακού, *Εικονολογία παιδική...*, τόμ. 1, Βιέννη 1810, σ. 1-2.

Πικεντίνη: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] περιοχή της ιταλικής χερσονήσου στα νότιο-ανατολικό τμήμα της. Σημαντική πόλη η Αγκώνα.

ΠΗΓΗ: Κούμα Κ.Μ., *Σύνοψις της παλαιάς γεωγραφίας...*, Βιέννη 1819, σ. 113.

Πικταύιον: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] Poitiers, πόλη της Γαλλίας.

ΠΗΓΗ: Κούμα Κ.Μ., *Σύνοψις της παλαιάς γεωγραφίας...*, Βιέννη 1819, σ. 157.

πίνακες γεωγραφικοί ευθύγραμμοι και κυρτόγραμμοι ομού: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] πίνακες που σχεδιάζονται εν μέρει μεν με γραμμές κυρτές, εν μέρει δε με ευθείες. Άλλοι έχουν τους μεσημβρινούς τους σε ευθεία και τους παράλληλους σε κύκλους, άλλοι αντιθέτως τους μεσημβρινούς σε έλλειψη και τους παράλληλους σε ευθεία, ενώ άλλοι τους μεσημβρινούς σε ευθεία και τους παράλληλους σε υπερβολές.

ΠΗΓΗ: Μοισιόδακος Ιωσήπου, *Θεωρία της Γεωγραφίας*, Βιέννη 1781, σ. 165.

πίνακες γεωγραφικοί ευθύγραμμοι απλώς: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] πίνακες που ιχνογραφούνται απλώς σε ευθείες, οι οποίοι όμως είναι δύο ειδών. Άλλοι από αυτούς έχουν τις μοίρες του πλάτους και του μήκους ίσες, άλλες τις μοίρες του ισημερινού ίσες και του μεσημβρινού άνισες.

ΠΗΓΗ: Μοισιόδακος Ιωσήπου, *Θεωρία της Γεωγραφίας*, Βιέννη 1781, σ. 165.

πίνακες γεωγραφικοί θαλάσσης: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] πίνακες που παριστούν: 1) ωκεανούς ή πελάγη και τότε καλούνται καθολικοί, 2) κόλπους ή μερικότερες θάλασσες και τότε καλούνται μερικοί.

ΠΗΓΗ: Μοισιόδακος Ιωσήπου, *Θεωρία της Γεωγραφίας*, Βιέννη 1781, σ. 166.

πίνακες γεωγραφικοί κυρτόγραμμοι: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] όλες οι επίπεδες σφαίρες που παριστούν τις επιφάνειες και των δύο ημισφαιρίων της γης, επίσης και όσοι χάρτες έχουν είτε τους μεσημβρινούς είτε τους παράλληλους αυτών σε κυρτές γραμμές.

ΠΗΓΗ: Μοισιόδακος Ιωσήπου, *Θεωρία της Γεωγραφίας*, Βιέννη 1781, σ. 164-165.

πίνακες γεωγραφικοί στερεάς, στερογραφία ή ηπειρογραφία: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] πίνακες οι οποίοι παρουσιάζουν απλώς τις στεριές. Διακρίνονται σε γενικούς, π.χ. πίνακες π.χ. Ασίας, Ευρώπης και σε μερικούς, π.χ. πίνακες επαρχιών ή κατά μέρους δυναστειών / χωρογραφία.

ΠΗΓΗ: Μοισιόδακος Ιωσήπου, *Θεωρία της Γεωγραφίας*, Βιέννη 1781, σ. 166.

πίσασφάλτος: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] μίγμα πίσσας και ασφάλτου. Ονομάζεται

από τους Μαυριτανούς *μουμία* και από αυτό εικάζεται ότι κάποτε τη χρησιμοποιούσαν οι Αιγύπτιοι για να εμποδίσουν την σήψη των πτώματων. Αν και μετέπειτα *μουμιαί* ονομάστηκαν τα ίδια τα πτώματα, τα οποία διασώζονται από τη σήψη.

ΠΗΓΗ: Βουλγάρεως Ευγενίου, *Τα ἀρέσκοντα τοις φιλοσόφοις...*, Βιέννη 1805, σ. 278.

πλάγιον ημίτονον: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] η ευθεία γραμμή που περιλαμβάνεται μεταξύ του ορθού ημιτόνου και της περιφέρειας του κύκλου. Ονομάζεται το πλάγιο ημίτονο και *οϊστός* [αρχαίος ελληνικός όρος, και κατά την αττική διάλεκτο *οιστός*, που σημαίνει: ο έχων τρεις ακίδας, τριγώνω, ο έχων μακράς και οξείας γωνιώσεις].

ΠΗΓΗ: Ανθρακίτου Μεθοδίου, *Οδός Μαθηματικής...*, τόμ. Β', Βενετία 1749, σ. 394.

πλανήται υποκείμενοι - υπερκείμενοι: [ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ] πλανήτες που απέχουν μικρότερη απόσταση από όσο η γη ως προς τον ήλιο. Αυτοί είναι ο Ερμής και η Αφροδίτη. Οι υπόλοιποι πλανήτες καλούνται υπερκείμενοι. Αυτοί είναι οι Άρης, Δίμητρα, Παλλάς, Ζευς, Κρόνος και Ουρανός. (σημ.: εσωτερικοί ή κατώτεροι — εξωτερικοί ή ανώτεροι πλανήτες.)

ΠΗΓΗ: Κούμα Κ.Μ. Λαρισσαίου, *Σειρά Στοιχειώδης των Μαθηματικών και Φυσικών Πραγματειών...*, τόμ. 7, Βιέννη 1807, σ. 152.

πλανήτης ευθυπορείν: [ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ] ο πλανήτης ο οποίος κινείται εκ δυσμών προς ανατολάς κατά την τάξιν των ζωδίων. (σημ.: ορθή κίνηση πλανήτη.)

ΠΗΓΗ: Κούμα Κ.Μ. Λαρισσαίου, *Σειρά Στοιχειώδης των Μαθηματικών και Φυσικών Πραγματειών...*, τόμ. 7, Βιέννη 1807, σ. 155.

πλανήτης οπισθοπορείν: [ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ] ο πλανήτης όταν κινείται αντίθετα προς την τάξιν των ζωδίων, δηλαδή εξ ανατολών προς δυσμάς. (σημ.: ανάδρομη κίνηση πλανήτη.)

ΠΗΓΗ: Κούμα Κ.Μ. Λαρισσαίου, *Σειρά Στοιχειώδης των Μαθηματικών και Φυσικών Πραγματειών...*, τόμ. 7, Βιέννη 1807, σ. 155.

πλανήτης στηρίζεσθαι: [ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ] ο πλανήτης όταν παρατηρούμενος από τη γη για κάποιο χρονικό διάστημα φαίνεται ακίνητος.

ΠΗΓΗ: Κούμα Κ.Μ. Λαρισσαίου, *Σειρά Στοιχειώδης των Μαθηματικών και Φυσικών Πραγματειών...*, τόμ. 7, Βιέννη 1807, σ. 155.

πλανώμενον φως: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] ένα από τα πυρώδη μετέωρα φαινόμενα που προέρχονται από ελαιώδη και παχεία ύλη ή από ατμούς, αναθυμιάσεις νεκρών

και σαπισμένων σωμάτων ανθρώπων ή ζώων και μάλιστα σε στρατόπεδα, κοιμητήρια και τόπους με νεκρά σώματα ή αίματα. Αυτή η ελαιώδης ύλη ανεβαίνοντας με την ηλεκτρική δύναμη συναντά καυστικό αέρα, ανάβει και κινείται εδώ και εκεί. Από τα φαινόμενα αυτού του είδους έλαβον αιτία οι δεισιδαίμονες και τα γραϊδία να δοξάζωσι φαντασίας δαιμόνων, βρουκολάκων κ.α. τέτοια.

ΠΗΓΗ: Γαζή Ανθίμου, *Γραμματική των Φιλοσοφικών Επιστημών...*, τόμ. Β', Βιέννη 1799, σ. 333-334.

πλάστιξ: [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] η καταγραφή των ενεργητικών και παθητικών χρεών του πτωχεύσαντος, η οποία γίνεται πριν τη διακήρυξη της πτώχευσής του. Αυτή πρέπει να περιέχει την απαρίθμηση και αποτίμηση όλων των κινητών και ακινήτων περιουσιακών στοιχείων του χρεώστου, τα ενεργητικά και παθητικά του χρέη, το λογαριασμό των κερδών και ζημιών, το λογαριασμό των εξόδων και να είναι ομολογημένη και υπογεγραμμένη με αναφορά του έτους και της ημέρας από τον ίδιο. Αυτή πρέπει να παραδίδεται εντός 24 ωρών μετά την ολοκλήρωση των στοιχείων στους πράκτορες των χρεωφειλετών. Σε περίπτωση θανάτου του πτωχεύσαντος, η χήρα ή τα τέκνα του μπορούν να τον υποκαταστήσουν στην κατάσταση του ισολογισμού και σε περίπτωση έλλειψης και αυτών, τη διαδικασία καταγραφής του ισολογισμού αναλαμβάνουν οι πράκτορες. (σημ.: ισολογισμός πτωχεύσαντος.)

ΠΗΓΗ: Παπαδοπούλου Νικολάου, *Ο Εμπορικός Κώδηξ της Γαλλίας...*, Βιέννη 1817, σ. 156.

πλάτος απλώς: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] εκάστου τόπου είναι η απόσταση η οποία μεσολαβεί ανάμεσα στον ένα και τον άλλο πόλο και τον ισημερινό και η οποία υποτίθεται ότι είναι 90 μοιρών.

ΠΗΓΗ: Μοισιόδακος Ιωσήπου, *Θεωρία της Γεωγραφίας*, Βιέννη 1781, σ. 40.

πλάτος αστέρα: [ΝΑΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] το τόξο του κύκλου πλάτους του άστρου με άκρα το άστρο και την εκλειπτική. Αυτό διακρίνεται σε *αρκτικό* όταν βρίσκεται βόρεια της εκλειπτικής και *ανταρκτικό*, όταν βρίσκεται νότια. (σημ.: απόκλιση αστέρα.)

ΠΗΓΗ: Ρώμπαππα Θεοδοσίου, *Μαθήματα της Ναυτικής Επιστήμης...*, τόμ. Α', Βονωνία της Ιταλίας 1806, σ. 141, 154-155.

πλάτος ιδιαίτερον: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] εκάστου τόπου είναι η απόσταση με την οποία κάθε τόπος απέχει από τον ισημερινό.

ΠΗΓΗ: Μοισιόδακος Ιωσήπου, *Θεωρία της Γεωγραφίας*, Βιέννη 1781, σ. 40.

πλειον: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] σημείο της θετικής ποσότητας (+) που με *plus* από τους Λατίνους προφέρεται. Από *εμάς* προφέρεται με την πρόθεση *συν*, που δηλώνει σύναψη πρόσθεσης, με την *προς* που δηλώνει πρόσθεση ή με την πρόθεση *μετά*. Κατά τον Διόφαντο καλείται *σημείον υπάρξεως* ή *πλεονασμού*.

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 15.

πληθύς ή πλήθος: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] αφηρημένη έννοια μέσω της οποίας ορίζονται πολλά πράγματα. (σημ.: σύνολο.)

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 5.

πληθύς κόσμων: [ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ] η ομοιότητα των πλανητών με τη Γη οδήγησε τους πιο μεγάλους φιλοσόφους να πιστεύουν ότι οι πλανήτες είναι καθορισμένοι ως κατοικία ζώντων όντων, όπως και η Γη. Η πληθύς των κόσμων αναφέρεται ακόμη και στα *Ορφικά*, παλαιά ελληνικά ποιήματα, που αποδίδονται στον Ορφέα, κατά τον Πλούταρχο στο *Περί των Αρεσκόντων τοις Φιλοσόφοις*. Οι Πυθαγορικοί, Φιλόλαος, Νικήτας, Ηρακλείδης, δίδασκαν ότι τα άστρα είναι άλλοι κόσμοι, ενώ πολλοί παλαιοί φιλόσοφοι, όπως οι Επίκουρος, Λουκρέτιος και όλοι οι Επικούρειοι δέχονταν μία απειρία κόσμων μη παρατηρήσιμων από τα αισθητήριά μας. Οι Μητρόδωρος, Ζήνων, Αναξίμανδρος, Αναξίμανδρος, Λεύκιππος, Δημόκριτος είχαν την αυτή άποψη. Κάποιοι, όπως οι Αναξαγόρας, Ξενοφάνης, Λουκιανός, δεχόμενοι ότι ο κόσμος μας είναι μόνος, θεωρούσαν ότι υπήρχαν κάτοικοι στη Σελήνη. Διεξοδικός κατάλογος των παλαιών αυτών απόψεων περί της πληθύος των κόσμων παρατίθεται στο Φαβρίκιο (*Βιβλιοθ. τ. 1*) και στο *Υπόμνημα* του Μπόναμι (*Ακαδημ. των επιγραμ. τ. 9*). Ο Εβέλιος δίδει στους κατοίκους της Σελήνης το όνομα Σεληνίται και εξετάζει στη *Σεληνογραφία* του όλα τα φαινόμενα που παρατηρούνται στον πλανήτη τους κατά το παράδειγμα του Κέπλερ (*Σεληνιακή Αστρονομία*) και του Γκρέγκορι (*Στοιχεία Αστρονομίας*). Η πληθύς των κόσμων εστολίσθη ύστερα από τον Φοντενέλ, το 1686, με όλη την ευφύια που μπορεί να δείξει κάποιος σε φυσικές εικασίες. Ο Ούγγενς, που πέθανε το 1695, στο βιβλίο του με τίτλο *Κοσμοδεωρός* μίλησε διεξοδικά για το θέμα. Και πράγματι η ομοιότητα είναι τόσο μεγάλη μεταξύ της Γης και των άλλων πλανητών, που αν δεχτούμε ότι η Γη έγινε για να κατοικηθεί, δεν μπορούμε να εμποδιστούμε από το να δεχτούμε ότι και οι πλανήτες έγιναν επίσης για το σκοπό αυτό. Αν υποθέσουμε μια αναγκαία σχέση μεταξύ υπάρξεως της Γης και αυτής των ανθρώπων στη φύση των όντων, είναι φυσικό να την επεκτείνουμε στους πλανήτες. Βλέπουμε 7 πλανήτες συν δύο που βρέθηκαν πρόσφατα, τους Πιάτζί και Όλβερ, να γυρίζουν γύρω από τον Ήλιο. Η Γη είναι ο τρίτος. Όλοι γυρίζουν γύρω από τον Ήλιο με ελλειπτικές τροχιές, έχουν τροχική κίνηση όπως η

Γη, έχουν κηλίδες, ανισότητες, βουνά. Τρεις από αυτούς έχουν δορυφόρους, όπως και η Γη. Ο Ζευς είναι συμπεσισμένος, όπως η Γη. Δεν υπάρχει κανένας χαρακτήρας ομοιότητας που δεν παρατηρείται μεταξύ Γης και πλανητών. Είναι επομένως δυνατόν να υποθέσουμε ότι η ύπαρξη όντων που έχουν ζωή και φρόνηση περιορίζεται στη Γη; Βλέπουμε με γυμνό μάτι πολλές χιλιάδες αστέρων. Όταν χρησιμοποιούμε μεγάλα τηλεσκόπια, ξεσκεπάζουμε μια νέα τάξη πραγμάτων και μια άλλη σειρά αστέρων, που δεν υποπτευόμαστε, όταν χρησιμοποιούμε τα συνηθισμένα τηλεσκόπια. Και όσο τα όργανα γίνονται τελειότερα, τόσο περισσότερο η απειρία των νέων κόσμων πολλαπλασιάζεται και επεκτείνεται. Η φαντασία προχωρεί πέραν του τηλεσκοπίου και ξεσκεπάζει ένα νέο πλήθος κόσμων απείρως μεγαλύτερο από εκείνο του οποίου η ασθενής όρασή μας βλέπει το ίχνος. Αυτή η φαντασία ζητεί ματαιώς σύνορα. Αυτό αποτελεί ένα εκπληκτικό και θαυμαστό θέαμα. Όμως για το διορισμό των σφαιρών αυτών είναι αδύνατο να πούμε κάτι ικανοποιητικό. Τα τελικά αίτια είναι πολύ σκοτεινά και αμφίβολα και οι φιλόσοφοι άφησαν από πολύ καιρό την έρευνά τους. Γι' αυτό ο Νταλαμπέρ στην Εγκυκλοπαιδεία του στο λήμμα *Κόσμος* τελειώνει λέγοντας "Τι λοιπόν πρέπει να αποκριθώμεν εις εκείνους οπου ερωτούν αν οι πλανήται κατοικούνται; Ότι δεν ηξεύρωμεν τίποτε."

ΠΗΓΗ: Φίλιππιδου Δ.Δ., *Επιτομή Αστρονομίας...*, τόμ. Β', Βιέννη 1803, σ. 260-264.

πλημμύρα - άμπωτις θαλάσσης: [ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ] τρία είναι στις παλίρροιες τα πρωτεύοντα φαινόμενα, το πρώτο εμφανίζεται δύο φορές την ημέρα, το δεύτερο δύο φορές το μήνα, το τρίτο δύο φορές το έτος. Κάθε ημέρα με τη διάβαση της σελήνης δια του μεσημβρινού ή μετά από κάποιο χρονικό διάστημα βλέπουμε τα νερά του Ωκεανού να υψώνονται πάνω στις ακρογιαλές μας. Τα νερά, αφού φτάσουν σε αυτό το ύψος, τραβιούνται λίγο λίγο πίσω. Έξι (6) ώρες περίπου μετά τη μέγιστη ύψωση των νερών ακολουθεί η μέγιστη χαμήλωσή τους. Έπειτα ξαναυψώνονται για δεύτερη φορά, όταν η σελήνη διαβαίνει στο κατώτερο μέρος του μεσημβρινού, ώστε η υψηλή και χαμηλή θάλασσα παρατηρούνται δύο φορές την ημέρα και βραδύνουν κάθε ημέρα 50' ½, όπως και η διάβαση της σελήνης στον μεσημβρινό. Το δεύτερο φαινόμενο είναι το εξής: οι παλίρροιες αυξάνουν αισθητά την εποχή των νεομηνιών και των πανσελήνων ή μετά μία και μισή ημέρα και η αύξηση αυτή είναι μεγαλύτερη, όταν η σελήνη είναι περίγεια. Το τρίτο φαινόμενο των παλίρροιών είναι η αύξηση που συμβαίνει στις δύο ισημερίες, ώστε οι παλίρροιες είναι οι μεγαλύτερες από όλες, όταν η σελήνη βρίσκεται σε περίγεια συζυγία, που συμβαίνει στο χρόνο της ισημερίας, και ενισχύεται εξ αιτίας των ανέμων. Οι Έλληνες γνώρισαν πολύ λίγο το φαινόμενο των παλίρροιών. Ο Αριστοτέλης στο πλήθος των φυσικών του συγγραμμάτων προ του 300 π.Χ. ελάχιστα κάνει λόγο για τις παλίρροιες.

Στον καιρό του Καίσαρος οι Ρωμάνοι (Ρωμαίοι), διδαχθέντες μέσα από τα ταξίδια τους, άρχισαν να γνωρίζουν αυτόν τον τομέα της Φυσικής. Κατά τον Στράβωνα η κίνηση του Ωκεανού μιμείται αυτή των Ουρανών, ότι δηλαδή υπάρχει μία κίνηση ημερήσια, μία μηνιαία και μία ετήσια, ότι η θάλασσα υψώνεται, όταν η σελήνη είναι στον μεσημβρινό είτε υπό τον ορίζοντα είτε υπέρ τον ορίζοντα και ότι είναι χαμηλή στην ανατολή και τη δύση της σελήνης. Ότι οι παλίρροιας αυξάνουν στις νεομηνίες και πανσελήνους και στη θερινή τροπή. Ο Πλίνιος εξηγεί όχι μόνο τα φαινόμενα αλλά και την αιτία. Ο Σενέκας μιλάει με ακρίβεια. Ο Μακρόβιος, τον 4ο αιώνα (*Ενύπνιον* Σκιπ., Α', 6) περιγράφει πολύ καλά τις κινήσεις του Ωκεανού. Ο Κέπλερ (Ουράνια Φυσική) κατάλαβε πρώτος το αποτέλεσμα της γενικής έλξεως στις παλίρροιας. Ο Νεύτων μετά την εύρεση της αρχής και του γενικού νόμου της έλξεως κατάλαβε εύκολα τα αποτελέσματα που ο ήλιος και η σελήνη έπρεπε να δημιουργούν στις παλίρροιας και αναλύσε το θέμα αυτό στο βιβλίο των *Αρχών*. Η Ακαδημία των Επιστημών αφού αποφάσισε το 1738 να πραγματοποιηθεί εκ νέου και να ερευνηθεί σε βάθος τα μέρη του συστήματος του κόσμου, που ο Νεύτων δεν μπόρεσε να διασαφηνίσει αρκετά, πρόβαλε το 1740 το ζήτημα των παλιρροιών δια τιμήν (με βραβείο). Τα πονήματα των Μπερνούλλη, Άιλερ, Μακλορίν που μοιράστηκαν το βραβείο είναι εξαιρετες πραγματείες περί των παλιρροιών. Ο Λαπλάς πραγματεύθηκε ακριβέστατα το θέμα αυτό στα *Υπομνήματα* της Ακαδημίας το 1790. Η έλξη της σελήνης ή του ήλιου, θεωρούμενη χωριστά, η οποία ενεργεί πάνω σε ένα στρώμα ρευστού πολύ λεπτού, που περικυκλώνει μια σφαίρα, πρέπει να κάνει αυτό το ρευστό να παίρνει σχήμα ελλειπτικό. Ο Μακλορίν το απέδειξε με έναν τρόπο ευφυή στο πόνημά του το 1740. Ο Κλαιρός το έδειξε φανερά στο σύγγραμά του *Θεωρία του σχήματος της γης*, απόδειξη που μπορεί να προσαρμοστεί και στις παλίρροιας. Ανάλογη είναι και η απόδειξη του Λαλάνδ. Τα νερά υψώνονται όχι μόνο στο μέρος, όπου είναι το άστρο που τα έλκει, αλλά ακόμη και στο αντιδιαμετρικό του. Οι Καρτεσιανοί δεν θέλησαν να καταλάβουν αυτή τη διπλή παλίρροια, αν και αυτό είναι μία αναμφισβήτητη απόδειξη της έλξεως. Όλοι οι κύκλοι της γης που έχουν την κοινή τους τομή διευθυνόμενη προς τη σελήνη, λαμβάνουν εξ ίσου ελλειπτικό σχήμα, ώστε η σφαίρα του ύδατος μεταβάλλεται σε επιμήκες ελλειψοειδές, του οποίου ο μεγάλος άξων διευθύνεται προς το άστρο που έλκει τα νερά ή λίγο πίσω. Ο βαθμός της ελλειπτικότητας ενός παρόμοιου σφαιροειδούς είναι τα $5/4$ της δυνάμεως που προκαλεί τη διαταραχή στο σημείο που είναι μέγιστη. Η κορυφή του ελλειψοειδούς του ύδατος δεν διευθύνεται ακριβώς προς τον ήλιο ή τη σελήνη, διότι παρατηρούν ότι η παλίρροια συμβαίνει περίπου $2 \frac{1}{2}$ ώρες μετά την διαβάση από τον μεσημβρινό στα ελεύθερα πελάγη. Αυτή η βράδυνση των παλιρροιών είναι ένα φυσικό αποτέλεσμα της αδράνειας των νερών, της αντίστασης

τους στο αποτέλεσμα της έλξης και της τριβής που υφίστανται στις ακρογυαλιές, οι οποίες επιβραδύνουν αναγκαστικά την αυξομείωση του ύψος τους.

ΠΗΓΗ: Φίλιππιδου Δ.Δ., *Επιτομή Αστρονομίας...*, τόμ. Β', Βιέννη 1803, σ. 340-352.

πνεύμα: [ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] το τμήμα της μεταφυσικής που πραγματεύεται περί ψυχής, αγγέλων και του υπερτάτου Θεού αποκαλούν με το όνομα της πνευματολογίας. Διότι όλα αυτά είναι πνεύματα, όχι επειδή είναι ασώματα και καλύτερα της ύλης αλλά και επειδή περιέχουν δύναμη. Διότι αν υπάρχει κάτι δραστήριο στη φύση, από μεν τους Εβραίους ονομάζεται Ρουάχ, από δε τους Έλληνες αποκαλείται πνεύμα. Για το λόγο αυτό στα ευκίνητα και λεπτότατα σώματα δόθηκε από τους Φυσικούς και από όσους ασχολούνται με τη *Χημεία* η επωνυμία “πνεύμα”. Η ψυχή λοιπόν αποκαλείται ουσία διανοητική, δηλαδή αρχή των διανοήσεων ενεργητική και δραστήριος διάνοια, δύναμη με την οποία ο άνθρωπος νοεί, κρίνει και συλλογίζεται. Συνηθίζουν να την ονομάζουν και λόγο. Όταν νοούμε, επιθυμούμε και επιλέγουμε, υπάρχει μέσα μας η δύναμη των ενεργημάτων (πράξεων). Της δυνάμεως αυτής υποκειμένο ή ουσία είναι η ψυχή. Την ψυχή λοιπόν και νου θα μπορούσε κανείς να την ονομάσει, λαμβάνοντας τον όρο με τη γενικότερη έννοια και όχι μόνο με την αντιληπτική δύναμη του αληθούς. Ο Καρτέσιος, ο Ρήγιος και άλλοι, εξετάζοντας την ουσία καθ’ αυτή, την ονομάζουν νου και όταν θέλουν να τη διαφοροποιήσουν από το σώμα, την ονομάζουν ψυχή. Κάποιοι από τους αρχαίους, όχι λιγότερο από τους νεότερους, διέκριναν πράγματι αυτή τη ζωογόνο δύναμη της ψυχής από την ουσία του νου. Και δεν είναι μικρό ζήτημα στη φιλοσοφία, αν η ζωή του σώματος εξαρτάται από την ουσία του νου. Διότι οι Γασσένδος, Κουδβόρτιος και άλλοι ισχυρίζονται ότι εξαρτάται από μία ενδιάμεση ουσία. Όσοι ακολουθούν τον Καρτέσιο θεωρούν ότι εξαρτάται από κάποια ζωτικά πνεύματα, ενώ οι Λείβνίτιος και Ουόλφιος από την ενυπάρχουσα στα σώματα δύναμη. Οι αρχαίοι πίστευαν ότι εξαρτάται από το αισθητικό της ψυχής, που θεωρούσαν ότι διαχέεται σε όλο το σώμα. Πάντως οι δυνάμεις και οι ενέργειες με τις οποίες συνέχεται η ζωή του σώματος, όπως η κίνηση της καρδιάς, των πνευμόνων και των αρτηριών, η ζωτική θερμότης κ.α. θεωρείται ότι υπακούουν ελάχιστα στο νεύμα του νου που βρίσκεται μέσα μας. Αλλά και οι αισθήσεις πιστεύεται ότι μοιάζουν με τις επιβολές του νου και των βουλήσεων, θεωρώντας ότι από εκείνες έχει την αρχή της η νόηση. Από όλα αυτά θα μπορούσε εύλογα σε κάποιον πραγματικά φιλόσοφο να δημιουργηθεί η υπόνοια ότι υπάρχει κάποια μέση ζωτική ουσία στον άνθρωπο, η οποία ως ένα είδος οχήματος προς το νου, όπως αναφέρει και ο Αυγουστίνος, διατρέχει όλο το σώμα και υπόκειται στους μηχανικούς θεσμούς και νόμους του. Η ψυχή του ανθρώπου είναι ασώματη ουσία. Και όπως έλεγε ο Καρτέσιος, μεγάλη είναι η διαφορά μεταξύ

σώματος και ψυχής. Η ψυχή είναι ουσία ασώματη και οι ουσιώδεις αυτής ιδιότητες είναι διαφορετικές από εκείνες του σώματος. Διότι αυτή δεν μπορεί να διαιρεθεί, να διασπασθεί σε μέρη, ούτε από την ίδια της τη φύση, ούτε από την ενεργεία των έξω σωμάτων. Διότι το ασώματο δεν υφίσταται καμία μεταβολή και αλλοίωση από τα σώματα. Άρα η ψυχή του ανθρώπου είναι ασώματη, ζώσα, ανόλεθρη και αθάνατη. Ο Πλάτων στους διαλόγους του, το *Φαίδωνα* και το *Φαίδρο*, αποδεικνύει το ασώματο και αθάνατο της ψυχής. Το κελύον, ισχυρίζεται, είναι διαφορετικό του κελευομένου και το χρησιμοποιούμενο διαφορετικό από εκείνο που χρησιμοποιεί. Υπάρχει επομένως σε μας το πειθαρχούν σώμα και ο λόγος στον οποίο αυτό υπακούει. Άρα παν το κινούμενο είναι σώμα και κάθε τι που κινεί τα άλλα ασώματο, πράγμα που και ο Αριστοτέλης δέχεται και οι επισημότεροι των φιλοσόφων. Η ψυχή είναι το αίτιο κάθε κίνησης και ενέργειας στο σώμα. Άρα η ψυχή είναι ασώματη. Οι Πατέρες της Εκκλησίας συνήθιζαν να στηρίζουν το αθάνατο της ψυχής στη θεία πρόνοια. Ο Ακινάτης θεωρώντας το νοείν ως ενέργεια μη σωματική, απέδωσε το ασώματο στην ψυχή. Και ως αρχή της κίνησης στα σώματα, αυτή δεν μπορεί να είναι σώμα, άποψη που υποστηρίζει ο Πλάτων, ο Αριστοτέλης και πολλοί από τους αρχαιότερους. Άξια αναφοράς είναι και όσα ο Καρτέσιος υποστηρίζει για την αθανασία της ψυχής. Από τους νεότερους Σχολαστικούς υπάρχουν και εκείνοι οι οποίοι με βάση την πίστη τους πρευσβεύουν το αθάνατο της ψυχής, ως δόγμα των *υπερφυστέτερων και απερινοήτων*, αναπόδεικτο με βάση τις φυσικές αρχές. Τέτοιοι είναι οι Ενρίκος, Σκότος, Καϊετάνος, Νικόλαος, Περόττος και Ιωάννης Λώκιος. Ζουν, ισχυρίζονται αυτοί, τα κτίσματα, εφ' όσον ο Θεός επιθυμεί τη ζωή τους. Τα περί του ασωμάτου της ψυχής και αθανάτου, αποτελούν επίσης δόγματα της πίστεως των Χριστιανών.

ΠΗΓΗ: Βουλγάρεως Ευγενίου, *Γένουησίου Στοιχεία της Μεταφυσικής...*, Βιέννη 1806, σ. 83-140.

πνεύμα μεταφυσικόν: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] έτσι ορίζεται το γένος των ουσιών που διαφέρουν από το γένος των σωμάτων. Στα σώματα, εκτός από το σχήμα, το μέγεθος, τη θέση των μερών που είναι αποτέλεσμα κίνησης εξωτερικών αιτιών, δεν μπορούμε να γνωρίσουμε άλλες ιδιότητες. Τα κατηγορούμενα των σωμάτων, όπως η *ανεργησία ή η αδράνεια, το ανεπίδεκτον του ενεργείν*, είναι αυτά της ύλης. Αντιθέτως το πνεύμα λαμβάνεται ως νοερά και ενεργητική ουσία, η οποία έχει συνείδηση της κατάστασής της, νοεί, βούλεται και αισθάνεται.

ΠΗΓΗ: Παμπλέκη Χριστόδουλου, *Περί Φιλοσόφου, Φιλοσοφίας...*, Βιέννη 1786, σ. 330-332.

πνεύμα οξυγονικόν: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] σώμα ρευστό, ελαστικό, που διαμένει, δέχεται πίεση, έχει βάρος, είναι διαφανές, όπως ο ατμοσφαιρικός αέρας. Είναι απαραίτητο για τη διατήρηση της φλόγας και την αναπνοή των ζώων. Τον αέρα αυτό πρώτος βρήκε ο Πριεστλέιους την 1η Αυγούστου του 1774. Εκβάλλεται δια του πυρός, φωτός, αέρος. Το εκβάλλουμε από όλα τα σώματα που έχουν οξυγόνο, κυρίως όμως από τα μεταλλικά οξειδία. Ο οξυγονικός αήρ είναι βαρύτερος από τον ατμοσφαιρικό και το ουσιωδέστερο χαρακτηριστικό του είναι ότι είναι απαραίτητος για τα ζώα. (σημ.: οξυγόνο.)

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 271-273.

πνεύματα: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] όταν το θερμαντικό εισέρχεται στα μόρια ενός σώματος, τα χωρίζει και καθώς ενώνεται με πολλά μόρια απομακρυσμένα, αποτελεί μία μόνο ουσία. Το σώμα αυτό, διαλυμένο στο θερμαντικό γίνεται αφανές με τη διάλυση. Αυτή είναι η αρχή των πνευμάτων. Τα πνεύματα έχουν τη μορφή του ατμοσφαιρικού αέρα. Είναι άορατα, διαφανή, θλιπτά, ελαστικά. Για το λόγο αυτό ονομάστηκαν από τους Άλες, Βοΐλο, Πριεστλέιο αέρας. Διαφέρουν όμως από τον ατμοσφαιρικό αέρα και δεν διατηρούν όλα τη ζωή των ζώων και την καύση των σωμάτων. Στα εβραϊκά ονομάζονται γας, που σημαίνει την εκ των σωμάτων εκβαλλόμενη ακαθαρσία, θεωρώντας ότι τα εκ των σωμάτων εξερχόμενα ελαστικά ρευστά είναι ρυπαρά, αναμειγμένα με ξένες ύλες. Τα αερώδη ρευστά είναι απλά ή σύνθετα. Τα πρώτα περιέχουν θερμαντικό και κάποια άλλη ουσία που αποτελεί τη βάση του πνεύματος, όπως το νιτρογονικό πνεύμα, που είναι σύνθετο από θερμαντικό και νίτρο. Τα δεύτερα έχουν τη βάση σύνθετη από δύο ή τρία απλά σώματα, δηλαδή οξέα, καλικά πνεύματα, των οποίων η βάση περιέχει οξυγόνο και κάποια άλλη ουσία και όλα αυτά είναι ενωμένα με το θερμαντικό. (σημ.: αέρια.)

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 265-269.

πνευματοχημικά εργαστήρια: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] μέθοδοι με τις οποίες καθίσταται δυνατή η εύκολη εξαγωγή, συλλογή και μεταφορά των αεροειδών σωμάτων. Σημαντική στον τομέα αυτό η συμβολή του Πριεστλέιους. Για όσα πνεύματα δεν διαλύονται από το ύδωρ, μεταχειριζόμαστε το υδροπνευματικό εργαστήριο, δηλαδή εργαστήριο με ύδωρ, ενώ για όσα διαλύονται έχουμε το εργαστήριο με υδράργυρο.

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 269.

ποιότητες γενικές των σωμάτων: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] Κάθε σώμα έχει έκταση

και καταλαμβάνει ένα διάστημα (τόπο). Γεννήθηκε ώστε να κινείται. Είναι διαιρέσιμο, μοιράζεται δηλαδή σε μέρη. Έχει σχήμα και μέγεθος. Αδυνατεί να βρίσκεται την ίδια στιγμή σε διαφορετικούς τόπους. Κάθε σώμα είναι σύνθετο, συνίσταται από μικρότερα μέρη, ακόμη και αν εμείς δεν τα βλέπουμε και εκ φύσεως κινείται από τη δύναμη ενός άλλου. Τα σώματα διακρίνονται σε ρωώδη, σκληρά, απαλά, ελαστικά.

ΠΗΓΗ: Κανέλου Στεφάνου, *Φυσική Δημόδης εις Παύσιν της Δεισιδαιμονίας...*, Βενετία 1810, σ. 4-8.

πολιτάρχης: [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] ο προστάς ή κοτζάπασης της πόλεως ή χώρας. (τοπάρχης.)

ΠΗΓΗ: Παπαδοπούλου Νικολάου, *Ο Εμπορικός Κώδης της Γαλλίας...*, Βιέννη 1817, σ. 83.

πολλαπλασιασμός: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] η λήψη ενός αριθμού τόσες φορές, όσες φορές στον άλλο αριθμό περιέχεται η μονάδα. Τέσσερις όροι βρίσκονται σε κάθε πολλαπλασιασμό, η μονάδα, ο πολλαπλασιάζων, ο πολλαπλασιαζόμενος και ο υπ' αυτών παραγόμενος ή γινόμενος. Ο γινόμενος έχει σχέση (λόγο) προς τον πολλαπλασιαζόμενο ίση (ίδια) με τη σχέση του πολλαπλασιάζοντος προς τη μονάδα. Για να βρίσκεται ευκολότερα ο αριθμός που πολλαπλασιάζεται με κάποιον άλλο χρησιμοποιείται ο πυθαγόρειος πίνακας. (σημ.: πολλαπλασιασμός.)

ΠΗΓΗ: Κοσμά, Μπαλάνου Βασιλοπούλου, *Έκδεις συνοπτική αριθμητικής, αλγεβρας και χρονολογίας*, Βιέννη 1798, σ. 13.

πόλοι του άξονος: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] τα πέρατα του άξονος. Λέξη που παράγεται από το ρήμα *πολέω* που σημαίνει περιστρέφω, γιατί γύρω από αυτούς περιστρέφεται όλη η σφαίρα του παντός. Ο ευρισκόμενος στο βορειότερο μέρος του άξονα ονομάζεται Βόρειος ή Αρκτικός, από τους αστέρες της Άρκτου και ο ευρισκόμενος στο νοτιότερο μέρος λέγεται Νότιος ή Ανταρκτικός. Οι πόλοι αυτοί ονομάζονται και κοινοί, γιατί είναι του Παντός Κόσμου, σε αντιδιαστολή προς τους μερικούς, όπως είναι οι πόλοι κάποιας ουράνιας σφαίρας, π.χ. της Σελήνης ή του Ηλίου.

ΠΗΓΗ: Νοταρά Χρυσάνθου, *Εισαγωγή εις τα γεωγραφικά και σφαιρικά*, Παρίσι 1716, σ. 14-15.

πολυκέφαλος ο ανθρώπινος: [ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ] ανήκει στους εντόσδιους σκώληκες. Ανάγεται στο γένος των Φυσάλων και ευρίσκεται, αν και πολύ σπανιότατα, εντός του ανθρώπινου εγκεφάλου. Οι φυσάλιοι είναι υποκίτρινοι και αποτελούνται από λεία πυκνή και δερματώδη ύλη. Έχουν μέγεθος καρυδιού έως γρόνθου. Πάνω

σε κάθε φύσαλο επικάθηνται 5, 10, 20, έως και 50 πολυκέφαλοι. Το απιδοειδές και λείο σώμα τους είναι φυτευμένο εντός του φυσάλου και φαίνεται μόνον ο αγκιστρώδης στέφανος στην κορυφή αυτών.

ΠΗΓΗ: Καπετανάκη Μανουήλ και Κυριακού, *Εικονολογία παιδική...*, τόμ. 8, Βιέννη 1812, σ. 1-2.

πολυπλασιασμός: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] ένα από τα τέσσερα μέρη της αριθμητικής και με αυτό πολλαπλασιάζουμε ένα μέτρο με άλλο μέτρο και έτσι το πλυθαίνουμε, ό, τι πράγμα και αν είναι. Τον πολλαπλασιασμό ονομάζουν οι Ιταλοί *μολτιπληκάρ*. (σημ.: πολλαπλασιασμός.)

ΠΗΓΗ: Γλυτζούνη Μανουήλ, *Βιβλίον Πρόχειρον τοις πάσι...*, Βενετία 1568, σ. 18.

πολυσύνδετος, αλυσιδωτή μέθοδος: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] μέθοδος κατάλληλη για την επίλυση αριθμητικών προβλημάτων στα οποία έχουμε έναν άγνωστο αριθμό και λόγους περισσότερους (των δύο), οι οποίοι συνδέονται μεταξύ τους. Έγκειται στην κατάστρωση όλων των εις την λύση του προβλήματος επιζητούμενων όρων με τη φυσική τους σειρά. Η μέθοδος αυτή συντομεύει τους υπολογισμούς που με την κοινή μέθοδο των τριών θα ήταν διεξοδικοί και επίπονοι. Ονομάζεται και Ρεισιανή από το όνομα του ευρετή της Ρεισίου. Είναι πολύχρηστη, επειδή με αυτή επιλύονται ταχέως και ευχερώς τα συνθετότατα αριθμητικά προβλήματα αλλά και εκείνα που κοινώς πιστεύεται ότι δεν μπορούν να λυθούν παρά με την αντίστροφη μέθοδο των τριών, με τη μέθοδο των πέντε και την αντίστροφη των πέντε. Το μόνο που χρειάζεται στην αλυσιδωτή μέθοδο είναι να προσδιορισθεί ακριβώς ο ζητούμενος αριθμός, να μην παραληφθεί κανένας από τους υποθετικούς όρους που επιζητούνται στη λύση του προβλήματος και να ταχθούν σε σειρά όλοι οι όροι αλληλένδετα, σαν αλυσίδα, ώστε ο ευρισκόμενος στα αριστερά όρος να είναι πάντα ομογενής με αυτόν που βρίσκεται στα δεξιά.

ΠΗΓΗ: Δαρβάρεως Δημητρίου Νικολάου, *Πρόχειρος Αριθμητική...*, Βιέννη 1803, σ. 124-128.

Πολωνία: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] ονομάζεται και Λεχία, από το όνομα του Λέχου, αρχηγού της μείζονος Πολωνίας το 550 μ. Χ. Αποτελεί μέρος της παλαιάς Σαρματίας, με ψυχρό και καθαρό αέρα. Είναι γη *σπερματοφόρος και ζωτρόφος*. Η παλαιά αυτή Σαρματία περιείχε μέρος της Μολδαβίας, της Ουγγαρίας, το βασίλειο της Πολωνίας προς τον ποταμό Ουιστούλα (Βιστούλα), την Πρωσία, τη Λιβονία, τη λευκή Ρωσία, δηλ. το βασίλειο της Μοσκοβίας και μέρος της μικρής Ταρταρίας - Ασιατική Ρωσία. Το πολίτευμά της είναι μοναρχικό και αριστοκρατικό. Θρήσκειμα

της τα δόγματα της ρωμαϊκής Εκκλησίας, βαρέως ανεχόμενοι των ορθοδόξων και προτεσταντών, επιεικέστερον δε των Ιουδαίων. Διαιρείται η Πολωνία στην Βασιλεία της Πολωνίας, το Μέγα Δουκάτο της Λιθουανίας, την Πολωνική Ρωσία. Σημαντικές πόλεις η Κρακοουία ή Κρακοβία (*Cracovie*), η Ουαρσσοουία (*Varsove, Varschau*), η Βίλνα (*Wilna*), η Λεμβεργία (*Lemberg*), ο Λούκος (*Luko*).

ΠΗΓΗ: Θεοτόκη Νικηφόρου, *Στοιχεία Γεωγραφίας...*, Βιέννη 1804, σ. 191-197.

πόρος: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] το κενό διάστημα που υπάρχει μεταξύ των υλικών μεριδίων από τα οποία το σώμα συγκροτείται. Όλα τα σώματα, πλην των ατόμων, έχουν πόρους και αυτό αποδεικνύεται από την πείρα και το λόγο.

ΠΗΓΗ: Θεοτόκη Νικηφόρου, *Στοιχεία Φυσικής εκ νεωτέρων συγγραμμάτων*, τόμ. Α', Λειψία Σαξωνίας 1766, σ. 38.

Πορτογαλλία: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] Βασίλειο διοικούμενο απεριόριστως και διαδοχικόν και εις δηλικά πρόσωπα. Ο διάδοχος του ονομάζεται Πρίγκιψ της Βραζιλίας από τον ομώνυμο τόπο της Μεσημβρινής Αμερικής (Βραζιλία), που υπάγεται στο θρόνο της Πορτογαλλίας. Πόλεις σημαντικές η Λισαβών (Λισμπόα) πόλη με νέα μορφή, μετά τον καταστροφικό σεισμό του 1755, κέντρο εμπορίου και ναυτικών επιχειρήσεων, το Πόρτον ή Οπόρτον, σημαντικό εμπορικό κέντρο, όπου παράγεται το ομώνυμο κρασί.

ΠΗΓΗ: Καπετανάκη Κυριακού, *Σχολαστική Γεωγραφία...*, Βιέννη 1808, σ. 104-105.

πορτολάνοι: [ΝΑΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] (βιβλία που δίνουν λεπτομερή περιγραφή των ακτών και λιμένων. Ενδέχεται να περιλαμβάνουν και χάρτες λιμένων.) Σε αυτά ο κυβερνήτης ενός πλοίου μπορεί να βρει πληροφορίες και για τα αποτελέσματα της παλοίρροιας, όπως αυτά γίνονται αντιληπτά στις διάφορες θάλασσες ή στα διάφορα σημεία των κόλπων τους.

ΠΗΓΗ: Ρώμπαππα Θεοδοσίου, *Μαθήματα της Ναυτικής Επιστήμης...*, τόμ. Α', Βονωνία της Ιταλίας 1806, σ. 207.

ποσόν ή ποσότης: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] ο,τιδήποτε αποτελείται από επιμέρους στοιχεία (μέρη) και επιδέχεται μείωση ή αύξηση. Παραδείγματα ποσοτήτων αποτελούν ο χρόνος, ο στρατός κ.α. Ο θεός, ο άγγελος ή η ψυχή δεν είναι ποσότητες, γιατί ως αμερή δεν επιδέχονται αύξηση ή μείωση. (σημ.: μέγεθος, μεταβλητή.)

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 1.

ποσότης αλγεβραϊκώς λογική: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] ποσότητα στην οποία δεν υπάρ-

χουν καθόλου ριζικά ή αλλιώς οι εκθέτες δεν είναι κλασματικοί. Π.χ. τέτοιες είναι $a^\mu - 2a^\mu \beta^\sigma - 8a^\mu \beta^\sigma \gamma^\tau$, όπου οι μ, σ, τ είναι αριθμοί ακέραιοι. (σημ.: πολυώνυμα)

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 252.

ποσότης αόριστος: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] η ποσότητα που δεν δηλώνει συγκεκριμένο πλήθος μονάδων. Π.χ. αγέλη, στρατός, σωρεία.

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 12.

ποσότης αποφατική (στερητική): [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] η μικρότερη του μηδενός ποσότητα. Σημείο της αποφατικής ποσότητας είναι το (-) που από τους Λατίνους ονομάζεται *minus* (έλαττον). Αν σε μια αποφατική ποσότητα προστεθεί θετική ποσότητα, τότε τη μειώνει.

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 16.

ποσότης άρρητος: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] η ποσότητα που δεν παριστάνεται με κανέναν από τους χαρακτήρες της αριθμητικής. Ονομάζεται δε και *άλογος*, *κωφή*, *ανεκφώνητος*, *γεωμετρική*. Τέτοια είναι η τετραγωνική ρίζα του 8, η κυβική του 16, κ.λπ.

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 12.

ποσότης αφηρημένη: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] η ποσότητα που εφράζεται απολύτως, χωρίς την αναφορά μιας άλλης ποσότητας. Π.χ. τρεις

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 3.

ποσότης διακεκριμένη: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] η ποσότητα της οποίας τα μέρη ξεχωρίζουν μεταξύ τους το ένα από το άλλο. Π.χ. στρατός, σωρεία λίθων, σωρεία άμμου. Τα χρονικά μέρη (οι διακριτές χρονικές στιγμές) συναπτόμενα και εν συνεχεία λαμβανόμενα δημιουργούν το χρόνο. Οι διακεκριμένες ποσότητες αποτελούν αντικείμενο της αριθμητικής και της άλγεβρας και παριστάνονται με αριθμούς ή στοιχεία (γράμματα).

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 2-3.

ποσότης διώνυμος ή διμερής: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] η ποσότητα στην οποία συζεύγνυνται δύο ποσότητες με τα σημεία +, -. Τέτοιες είναι οι: $a+\beta$, $\gamma-\delta$.

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 20.

ποσότης θετική: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] η ποσότητα που είναι μεγαλύτερη του μηδενός. Λέγεται δε και καταφατική. Σημείο της θετικής ποσότητας είναι το (+), που προ-

φέρεται ως *plus* (πλειον) από τους Λατίνους. Μία θετική ποσότητα προστιθέμενη σε άλλη θετική την προσαυξάνει.

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 15.

ποσότης κατακερματισμένη ή κεκλασμένη: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] η ποσότητα που έχει λόγο προς τη μονάδα, όπως το μέρος προς το όλον. (σημ.: κλάσμα.)

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 12.

ποσότης μονώνυμος (μονομερής): [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] η μοναδικώς κειμένη (απομονωμένη) ποσότητα, που δεν σχετίζεται με άλλες ποσότητες με τα σημεία +, −). Π.χ. μονώνυμες ποσότητες είναι οι αβ, αβγ. Η μονώνυμη ποσότητα καλείται και απλή.

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 20.

ποσότης ολοσχερής ή ακέραιος: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] η ποσότητα η οποία έχει λόγο ως προς την μονάδα, όπως το όλον προς το μέρος.

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 11.

ποσότης πολώνυμος ή πολυμερής: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] η ποσότητα που περιέχει περισσότερες του ενός μονώνυμες ποσότητες εμπρός ή πίσω. Τέτοια είναι: η $\alpha\beta + \gamma\delta + \delta\epsilon - \kappa\nu$.

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 20.

ποσότης ρητή (λογική): [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] ποσότητα σύμμετρος προς τη μονάδα. Καλείται δε και λογική. Τέτοια είναι ο αριθμός 2, που μετρά τον εαυτό του και τον 4, το ίδιο ο 3 με τον 9.

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 12.

ποσότης συγκεκριμένη: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] η ποσότητα που γίνεται αντιληπτή σε συνδυασμό με κάποια άλλη ποσότητα. Π.χ. τρεις αστέρες.

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 3.

ποσότης συνεχής: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] η ποσότητα που εκτείνεται επ' άπειρον χωρίς να μπορεί να παρεμβληθεί καμιά άλλη ποσότητα (δεν αφήνει δηλαδή κανένα κενό, ασυνέχεια).

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 2.

ποσότης ωρισμένη: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] η ποσότητα που αναφέρεται σε συγκεκριμένο πλήθος μονάδων. Π.χ. τριαδικός, δεκαδικός αριθμός.

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 12.

ποσότητες ριζικά πραγματιώδεις: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] οι ποσότητες που είναι άρρητες ως αριθμοί, αλλά υπαρκτές (ρητές) γεωμετρικά (ως προς τις γραμμές). Π.χ. η τετραγωνική ρίζα του 8 είναι άρρητος αριθμός. Γεωμετρικά αποδεικνύεται ότι είναι η υποτείνουσα ορθογωνίου τριγώνου με ίσες κάθετες πλευρές μήκους 2.

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 261.

ποσότητες σύμμετροι: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] οι ποσότητες που μπορούν να καταμετρηθούν με ένα κοινό μέτρο. Όσες δεν έχουν κοινό μέτρο, λέγονται ασύμμετρες. (σημ.: σύμμετρα μεγέθη.)

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 11.

πότασσα (γαλλιστί potasse): [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] προέρχεται από τη στάχτη των φυτών και μάλιστα από τους ξηρούς κλάδους της αμπέλου. Ονομάζεται φυτικό κάλιο (*Alkali vegetal*). Η καθαρή πότασσα έχει οξεία γεύση, καυστική, είναι πηκτή και λευκή, όχι κρυσταλλώδης. Απορροφά ύδωρ από την ατμόσφαιρα και διαλύεται. Έχει την τάση να ενώνεται με ανθρακικό οξύ, με το οποίο μεταβάλλεται σε ανθρακική ρευστή πότασσα. Ως διαλυτική των μετάλλων είναι πολύ χρήσιμη στις τέχνες. Τη μεταχειρίζονται στα εργαστήρια του νίτρου. Αν τακεί με πυρίτη (*selix*) ή άμμο, δίνει ύαλο. Αν ενωθεί με έλαια δίνει σαπώνιον, με νιτρικό οξύ αποτελεί το νιτρικόν ή αλίνιτρον (σημ.: Salpêtre, νίτρον).

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 186-189.

πους κυβικός: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] κύβος του οποίου το μήκος είναι ενός ποδός, το πλάτος ενός ποδός, το ύψος ενός ποδός.

ΠΗΓΗ: Κανέλου Στεφάνου, *Φυσική Δημώδης εις Παύσιν της Δεισιδαιμονίας...*, Βενετία 1810, σ. 112.

Πράγα: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] μεγάλη μητρόπολη της Βοημίας, γεμάτη παλάτια και εκκλησίες, αποτελείται κυρίως από τέσσερις πόλεις. Εκεί βρίσκεται το διοικητήριο του βασιλείου της Βοημίας, με πανεπιστήμιο και πολύ καλή βιβλιοθήκη. Οι κάτοικοι της ανέρχονται στους 80 000.

ΠΗΓΗ: Κούμα Κ.Μ., *Σύνοψις επιστημών δια τους πρωτοπείρους...*, Βιέννη 1819, σ. 140.

πραγματευταί περιοδευταί: [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] όσοι περιοδεύοντες στις αγορές και στους δρόμους πωλούν λιανικώς τα εμπορεύματά τους.

ΠΗΓΗ: Παπαδοπούλου Νικολάου, *Ερμής ο Κερδώς...*, τόμ. Α', Βενετία 1815, σ. 6.

πραγματευτής: [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] αυτός που αγοράζει ποσότητα πραγματειών (εμπορευμάτων) που προήλθαν από τη φύση ή είναι αποτέλεσμα της φιλοπονίας των ανθρώπων, όχι για να τις χρησιμοποιήσει ο ίδιος, αλλά με σκοπό να τις πουλήσει ξανά με κέρδος. Το εμπόριο αυτό ονομάζεται *οικείον εμπόριον*. Οι πραγματευτές διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: αυτούς που κάνουν μόνο ένα είδος εμπορίου, αυτούς που συμμετέχουν σε κάθε εμπορικό έργο και το ενεργούν με δική τους φροντίδα και σε όσους είναι ικανοί να δίνουν συμβουλή για το κοινό καλό του εμπορίου. Οι γνώσεις που πρέπει να έχει ένας πραγματευτής είναι: 1) οι απαραίτητες αναγκαίες: (α) προπαρασκευαστικές, όπως γράψιμο, λογαριασμοί, γνώση της μητρικής γλώσσας, (β) οι κυρίως εμπορικές, όπως γνώση πραγματειών, εμπορική πράξη, τέχνη καταστίχων, 2) επιστήμες που διαμορφώνουν τον τέλειο πραγματευτή: (α) προπαρασκευαστικές, όπως γεωγραφία, πολιτική νέα ιστορία εμπορευομένων εθνών, ιστορία εμπορίου, ξένες διάλεκτοι, (β) γνώσεις που απαιτούνται για ιδιωτικές υποθέσεις, όπως γνώση της εντελούς εμπορικής επιστήμης, των νομισμάτων, τεχνουργείων και εργοχειρών, των μέτρων και σταθμών, των εμπορικών νόμων, ντόπιων και ξένων.

ΠΗΓΗ: Αγνώστου, *Διδασκαλία Εντελής συστηματική...*, Ιάσιον 1817, σ. 35-36.

πράκτορες: [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] όσοι αποκατασταθέντες παρ' άλλων εμπόρων εις τόπον τινά, εμπορεύονται δια λογαρισμό εκείνων, λαμβάνοντας ή μισθόν ή μετοχήν εις τα κέρδη των επιχειρήσεων. [Απόδοση των ιταλικών όρων *Fattori, Agenti*.]

ΠΗΓΗ: Παπαδοπούλου Νικολάου, *Ερμής ο Κερδώς...*, τόμ. Α', Βενετία 1815, σ. 6.

πρόβλεψις: [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] η χρέωση, στη λήξη μιας συναλλαγματικής, του οφειλέτη (εκείνου επάνω εις τον οποίον ετραβήχθη) προς τον δικαιούχο (τραβικτήν) με ποσόν τουλάχιστον ίσο με αυτό της συναλλαγματικής. (σημ.: τόκος επί του ανταλλάγματος.)

ΠΗΓΗ: Ράκου Θεοδ., *Γαλλικός Εμπορικός Κώδηξ...*, Παρίσι 1820, σ. 43-44.

πρόβλημα διακεκριμένον: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] το πρόβλημα στο οποίο υπάρχει μια μόνο λύση για την άγνωστη ποσότητα ή τις άγνωστες ποσότητες. Π.χ. Να βρε-

θούν δύο αριθμοί που έχουν διαφορά 3 και άθροισμα 15. Μοναδική λύση είναι οι αριθμοί 6 και 9.

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 293-294.

πρόβλημα μη διακεκριμένον: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] το πρόβλημα στο οποίο δεν υπάρχει μία μόνο λύση για την άγνωστη ποσότητα ή τις άγνωστες ποσότητες. Ονομάζεται και *αόριστο πρόβλημα*. Π.χ. Να βρεθούν δύο αριθμοί που έχουν διαφορά 3. Υπάρχουν άπειρες λύσεις: οι 6 και 3, 7 και 4, 15 και 12, κ.ο.κ. (σημ.: αόριστη εξίσωση.)

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 293.

προβυζιόνε: [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] η προμήθεια που παίρνουν οι πραγματευτές όταν πληρώσουν οι ίδιοι για λογαριασμό ενός άλλου κάποιο κεφάλαιο. Πρόκειται για τον τόκο (*διάφορον*) του κεφαλαίου που χρησιμοποιήθηκε για την πληρωμή, για χρόνο από την πληρωμή μέχρι την εξόφλησή του. (σημ.: προμήθεια.)

ΠΗΓΗ: Δημητρίου Θωμά του Σιατιστέως, *Χειραγωγός Έμπειρος της Πραγματείας...*, Βιέννη 1809, σ. 239.

προγραφή: [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] η παραγραφή απαίτησης χρέους για συναλλαγματικά γραμμάτια ή ομολογίες υπογεγραμμένα από εμπόρους ή συναλλάκτες μετά παρέλευση πέντε ετών, μετρούμενων από την ημέρα του καταμαρτυρικού γράμματος ή την τελευταία αγωγή σε δικαστήριο. Πρόκειται για απελευθέρωση από χρέος μετά παρέλευση συγκεκριμένου χρόνου και με προϋποθέσεις καθορισμένες από το νόμο. [Απόδοση στα ελληνικά του γαλλικού όρου *prescription* που σημαίνει παραγραφή.] (σημ.: παραγραφή.)

ΠΗΓΗ: Παπαδοπούλου Νικολάου, *Ο Εμπορικός Κώδηξ της Γαλλίας...*, Βιέννη 1817, σ. 66.

πρόδος αριθμητική: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] το σύνολο των αριθμών στο οποίο κάθε επόμενος αριθμός διαφέρει από τον προηγούμενό του κατά την ίδια ποσότητα.

ΠΗΓΗ: Βουλγάρεως Ευγενίου, *Τών Μαθηματικών Στοιχείων αι πραγματείας...*, Λειψία της Σαξονίας 1767, σ. 108.

πρόδος γεωμετρική: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] το σύνολο των αριθμών στο οποίο κάθε επόμενος αριθμός έχει με τον προηγούμενό του τον ίδιο λόγο.

ΠΗΓΗ: Βουλγάρεως Ευγενίου, *Τών Μαθηματικών Στοιχείων αι πραγματείας...*, Λειψία της Σαξονίας 1767, σ. 108.

προσκόλλησις: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] το αποτέλεσμα της εφέλκησης και είναι η δύναμη η οποία ενώνει μέχρι ενός σημείου δύο επιφάνειες είτε ομοφείς είτε ετερογενείς, καθώς τα μόρια αγγίζουν το ένα το άλλο στις επιφάνειες, και η οποία ανθίσταται στη δύναμη που επιχειρεί να τις χωρίσει.

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 30-31.

πρόσοδοι: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] τα έσοδα τα οποία μία πολιτεία δαπανά για τη συντήρηση του αρχηγού της, των πολλών αυτού συνυπουργών, για την υποστήριξη πολλών δημόσιων φροντιστηρίων υπέρ της κοινής ωφέλειας για τα δικαστήρια, τα πολεμικά, κ.λπ. Αυτά προέρχονται από τις εξής 4 πηγές: 1) Τα βασιλικά κτήματα, που ανήκουν πάντοτε στην πολιτεία ή τα πατριμόνια, που αγοράζει ένας μονάρχης και τα διαθέτει κατά την αρέσκειά του. 2) Τα δωρήματα, όπως οι τελωνειακοί φόροι της ξηράς, τα διοδευτήρια, οι σταθμοί ή πόσται, οι τελωνειακοί φόροι των υδάτων, οι δρυμοί, η θήρα, τα μεταλλεία, το κέρδος των νομισμάτων, το μονοπώλιο ενός φυσικού ή τεχνικού προϊόντος, 3) οι συνεισφορές των υπηκόων, όπως οι φόροι ή δασμοί, δηλαδή φόροι ευθείς ή πλάγιοι και 4) οι τυχηραί πρόσοδοι, όπως οι φόροι των τοπαρχών, οι οποίοι βρίσκονται προσωπικώς στον πόλεμο και όταν ματαβληθεί το πολεμικό σύστημα, εξαγοράζουν την ελευθερία τους. Όταν τα κτήματα αυτά τα διαδέχεται νέος κληρονόμος, τα αποδίδει στη διοίκηση ως *τεταγμένο δώρον*, ενώ όταν χαθεί η έχουσα αυτά οικογένεια, τότε κληρονόμος είναι η πολιτεία. Στην ίδια κατηγορία προσόδων ανήκουν τα χρήματα δικαστηρίων, όσα προέρχονται εκ της διανομής και επικυρώσεως προνομίων ή εκ των διδομένων τίτλων και βαθμών.

ΠΗΓΗ: Καπετανάκη Μ., Κ., *Εισαγωγή Γενική της Γεωγραφίας...*, τόμ. Β', Βιέννη 1816, σ. 339-344.

προσυπογραφή: [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] η εξασφάλιση - εγγύηση της πληρωμής μιας συναλλαγματικής με εγγύηση τρίτου προσυπογράφοντος. [Απόδοση στα ελληνικά της γαλλικής λέξης *Aval* που σημαίνει εγγύηση.] Η υπογραφή του προσυπογράφοντος - εγγυητού μπαίνει είτε στην ίδια τη συναλλαγματική είτε σε χωριστή απόδειξη και υπόκειται στους ίδιους κανόνες, όπως ο δικαιούχος (*τραβητής*) και οι οπισθογράφοι (*γυριστές*). (σημ.: τριτεγγύηση.)

ΠΗΓΗ: Παπαδοπούλου Νικολάου, *Ο Εμπορικός Κώδικς της Γαλλίας...*, Βιέννη 1817, σ. 49.

Πρωσία: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] *βασιλείον, διοικούμενον απεριορίστως και διαδοχικόν εις αρσενικούς και θηλυκούς*. Πόλεις: Κενίξμπεργη, Ελμπίγη, Δάντσικα, Ποζένη, Βαρσάβα.

ΠΗΓΗ: Καπετανάκη Κυριακού, *Σχολαστική Γεωγραφία...*, Βιέννη 1808, σ. 294-300.

Προυνσία: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] χώρα καρποφόρος με υγιεινό αέρα που ρέπει προς το ψύχος. Αρχικά ήταν Δουκάτο που ανακηρύχτηκε σε Βασίλειο από το 1706. Ακολουθεί τη θρησκεία του Καλβίνου και Λούθηρου, χωρίς να εμποδίζεται η ανεξιθρησκεία. Η πολεμική παιδεία και η επιτηδειότητα στα στρατιωτικά κάνει τους Προύσους να ξεχωρίζουν. Σημαντικές εμπορικές πόλεις η Δάντζικα ή Δάντισκον ή Γέδανον ή Danstie (Γκντάνσκ) στην πολωνική Προυνσία, η Κονιγσβεργία (*Keonigsberg*), το Θορν ή Τορϋ (*Thorn*).

ΠΗΓΗ: Θεοτόκη Νικηφόρου, *Στοιχεία Γεωγραφίας...*, Βιέννη 1804, σ. 186-191.

προφυλακτήρια γράμματα: [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] γράμματα με τα οποία προφυλάττονται από την απαλλοτρίωση τρίτων τα εναπομείναντα κτήματα του πτωχεύσαντος για να αποδοθούν προς τους χρεωφειλέτες. [Ο όρος είναι απόδοση του γαλλικού *Actes conservatoires* που σημαίνει πράξεις συντηρητικές.] (σημ.: προσημείωση.)

ΠΗΓΗ: Παπαδοπούλου Νικολάου, *Ο Εμπορικός Κώδηξ της Γαλλίας...*, Βιέννη 1817, σ. 163.

πρωτεύουσα ποσότης: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] η θετική (καταφατική) ρίζα οποιασδήποτε τάξεως ενός θετικού αριθμού. Η πρωτεύουσα (θετική) ρίζα μπορεί να είναι είτε ρητή (λογική) είτε άρρητη (άλογος). Οποιαδήποτε άλλη ρίζα (εκτός της θετικής) καλείται δευτερεύουσα. Π.χ. πρωτεύουσα ρίζα του 64 είναι ο +8, δευτερεύουσα ο -8.

ΠΗΓΗ: Βουλγάρεως Ευγενίου, *Των Μαθηματικών Στοιχείων αι πραγματεΐαι...*, Λειψία της Σαξονίας 1767, σ. 317-318.

πρώτον κινούν: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] ο Θεός που λαμβάνεται ως αρχή της κινήσεως. Κινεί, χωρίς ο ίδιος να κινείται, σε αντιδιαστολή με τα σώματα του φυσικού κόσμου που κινούνται και κινούν, επειδή ο Θεός τα έχει θέσει σε κίνηση.

ΠΗΓΗ: Κορυδαλέως Θεοφίλου, *Είσοδος Φυσικής Ακροάσεως κατ' Αριστοτέλην*, τόμ. Α', Βενετία 1779, σ. 510.

πρώτος μεσημβρινός: [ΝΑΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] η εκλογή του πρώτου μεσημβρινού είναι αυθαίρετη. Οι Γάλλοι κατά διαταγή του βασιλέως *Λοΐζου του ιγ'* (Λουδοβίκου ΙΓ') το 1634 λαμβάνουν ως πρώτο μεσημβρινό αυτόν που περνά πάνω από τη *Σιδηράν Νήσον την δυτικωτέραν των Καναρίων*. Σήμερα όμως όλοι οι ναύτες της Γαλλίας θεωρούν ως πρώτο μεσημβρινό εκείνο που περνά από τον *αστρονομικό πύργο του Παρισίου*. Οι Άγγλοι θεωρούν ως πρώτο μεσημβρινό αυτόν που περνά από τη *Λόνδρα* ή από το *Ακρωτήριο Λεζάρ*. Οι Ολλανδοί αυτόν που περνά από το

Πίκον της Τενερίφας (Αφρική), το υψηλότερον όρος του κόσμου, οι δε Ισπανοί αυτόν που περνά από τας νήσους του Κόρβο και του Φλώρ, δύο νησιά των Αζωρών.

ΠΗΓΗ: Ρώμπαππα Θεοδοσίου, *Μαθήματα της Ναυτικής Επιστήμης...*, τόμ. Α', Βονωνία της Ιταλίας 1806, σ. 151-152.

πτηνοΐχθυες: [ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ] η λέξη φαίνεται παράδοξη και αντιφάσκουσα, όμως οι ιχθύες αυτοί υπάρχουν αναμφιβόλως και μάλιστα είναι πολυειδείς. Πηδώντας από το νερό, υψώνονται στον αέρα και πετούν σε αρκετό ύψος βοηθούμενοι από τα πτερύγια τους και τον υμένα που τα συνδέει. Μπορούν να πετούν ταχύτατα και μακριά όσο τα πτερύγια τους είναι ακόμη υγρά. Διότι αν στεγνώσουν πέφτουν πάλι στο νερό. Στην κατηγορία αυτή των πτηνοΐχθύνων ανήκουν τέσσερις παράδοξοι ιχθύες: ο μέγας πτυνοΐχθυσ, η θαλασσοχελιδών, η εχηνής και ο σφαιροειδής προγάστρω.

ΠΗΓΗ: Καπετανάκη Μανουήλ και Κυριακού, *Εικονολογία παιδική...*, τόμ. 1, Βιέννη 1810, σ. 1-2.

πτώσις καμπιάλης: [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] ο καθορισμένος χρόνος πληρωμής μιας συναλλαγματικής (καμπιάλης). Ο χρόνος αυτός ονομάζεται *σκαδέντζα* ή *διορία*. (διορία) (σημ.: λήξη προθεσμίας συναλλαγματικής.)

ΠΗΓΗ: Αγνώστου, *Διδασκαλία Εντελής συστηματική...*, Ιάσσιον 1817, σ. 100.

πτώσις, διορία: [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] η προθεσμία του συναλλαγματικού, λέξη μεταφρασθείσα από την ιταλική *Scadenza* ή τη γαλλική *echance* [=λήξη προθεσμίας]. Το εμφανιζόμενο γραμματίο είναι πληρωτέο: α) επί τη εμφανίσει του είτε μετά μία ή περισσότερες μέρες είτε μετά ένα ή περισσότερους μήνες, β) μετά μία ή πολλές μέρες, μετά ένα ή πολλούς μήνες από την εκδόσή του, γ) ή σε μέρα καθορισμένη ή σε κάποια πανήγυρη. (σημ.: λήξη προθεσμίας συναλλαγματικής.)

ΠΗΓΗ: Παπαδοπούλου Νικολάου, *Ο Εμπορικός Κώδηξ της Γαλλίας...*, Βιέννη 1817, σ. 45-46.

πτωχός: [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] ο έμπορος όταν παύσει τις πληρωμές του. Ο όρος προέρχεται από το ρήμα *πίπτω* και δηλώνει τον *εκπεσόντα από το ύψος του πλούτου και της υπολήψεως*. Κυρίως *πτωχός* [από τον γαλλικό όρο *faillit* ή τον ιταλικό *fallito*] είναι ο πρώην πλούσιος και δυστυχής από ακούσια συμβεβηκότα. Η κατάσταση στην οποία περιέρχεται ονομάζεται *πτωχεία*. Ο όρος αντιπαραβάλλεται προς τον *πένητα* τον *εξ αρχής καταπονούμενο από δυστυχίαν*.

ΠΗΓΗ: Παπαδοπούλου Νικολάου, *Ο Εμπορικός Κώδηξ της Γαλλίας...*, Βιέννη 1817, σ. 148.

πυκνούν ηλεκτρόμετρον: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] το όργανο το οποίο συνδυάζει τα αποτελέσματα του πυκνωτή και του ηλεκτρομέτρου του Καβάλλου.

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 571.

πύκνωσις: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] η κατάσταση κατά την οποία τα πλήρη των μερών των σωμάτων (τα ελάχιστα σωματίδια) πλησιάζουν το ένα στο άλλο.

ΠΗΓΗ: Βουλγάρεως Ευγενίου, *Τα ἀρέσκοντα τοις φιλοσόφοις...*, Βιέννη 1805, σ. 65.

πυκνωτής: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] όργανο που κάνει την ηλεκτρική ύλη, την οποία το σώμα λαμβάνει από τα γύρω ηλεκτρικά σώματα, να φανερωθεί, αναγκάζοντάς τη να συγκεντρωθεί όλη στο σώμα που εκθέτουμε στην ενέργειά της. Επινοήθηκε από τον Βόλτα.

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 569.

πυξίς, η ναυτική: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] στα γαλλικά λέγεται *bussole* ή *compas de mer* και στα ιταλικά *bussola*. Είναι ένα κιβώτιο στρογγυλό ή κυλινδρικού, στο μέσο της βάσης του οποίου στέκεται ένας όρθιος άξονας, που στηρίζει στην κορυφή του μια βελόνη μαγνητική ή μαγνητισμένη, η οποία στέκεται παράλληλα προς τη βάση της πυξίδας. Αυτή *αντικρίζει* (βλέπει από πάνω) το άνω μέρος της πυξίδας, στο οποίο φαίνονται σημειωμένοι οι άνεμοι είτε της Μεσογείου είτε της Μεγάλης Θαλάσσης, δηλ. του Ωκεανού, και δείχνει πάντοτε με τη μία άκρη την Άρκτο (Βορρά), με την άλλη το Νότο. Χρησιμεύει στο να γνωρίζουμε τα τέσσερα σημεία της Σφαιράς: Άρκτο, Νότο, Ανατολή, Δύση.

ΠΗΓΗ: Μοισιόδακος Ιωσήπου, *Θεωρία της Γεωγραφίας*, Βιέννη 1781, σ. 5.

πυρ: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] θεωρούμενο από τους παλαιούς φιλοσόφους ως αρχή των απλών σωμάτων, είναι σώμα ρευστό, λεπτομερέστατο, αποτελούμενο από σκληρότατα μερίδια, αναμειγμένο σε όλα τα σώματα, τα οποία κινεί με τη δική του κίνηση. Συλλεγόμενο, συνεχούμενο και πυκνούμενο, ουδέποτε μεταβάλλεται σε στερεό όγκο. Ακόμη και στα καυστικά κάτοπτρα και στις εστίες των φακών, όπου είναι πυκνότερο, παραμένει ρωδέστατο. Το πυρ, αν και είναι φως πυκνό, δεν φωτίζει πάντοτε. Όταν πολύ πυρ εισχωρήσει μέσα στα σώματα, το βάρος τους αυξάνεται.

ΠΗΓΗ: Θεοτόκη Νικηφόρου, *Στοιχεία Φυσικής εκ νεωτέρων συγγραμμάτων*, τόμ. Β', Λειψία Σαξωνίας 1767, σ. 141-148.

πυρ: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] στοιχείο και σώμα διαμοιρασμένο σε όλα τα σώμα-

τα. Η φύση του παραμένει άγνωστη. Το πυρ δεν αποτελεί ξεχωριστό σώμα, αλλά φαινόμενο που αποτελείται από την κίνηση των σωμάτων, η οποία δημιουργεί ζέστη, όπως η ηλεκτρική μηχανή με ένα τρίψιμο βάζει σε κίνηση την ηλεκτρική ύλη που υπάρχει σε όλα τα σώματα και δημιουργεί ζέστη, φως, πυρ.

ΠΗΓΗ: Ρήγα Βελεστινλή Θετταλού, *Φυσικής Απάνθισμα...*, Βιέννη 1790, σ. 65.

πυρ: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] κατάσταση στην οποία τα σώματα —ήλιος, σύνθετες πυρ— φωτίζουν και θερμαίνουν. Επειδή το φως είναι αντικείμενο της όρασης και η θερμότητα αντικείμενο της αφής και επειδή υπάρχει φως μη θερμαίνον και θερμότητα μη φωτίζουσα, οι νεότεροι σοφοί δέχονται δύο ύλες διαφέρουσες, μία για το φως και μία για τη θερμότητα, τις οποίες ονομάσαν με νέα ονόματα, διακρίνοντας την αιτία από το αποτέλεσμα: α) caloricum - ύλη θερμαντική ή θερμαντικόν, β) ύλη φωτιστική ή φωτιστικόν. Το πυρ θεωρείται αποτέλεσμα ένωσης του θερμαντικού με το φωτιστικό. Το φαινόμενο του πυρός εξηγείται ως εξής: κατά την καύση το οξυγόνο του ζωτικού αέρα συντίθεται με τα καιόμενα φλογιστά σώματα, λόγω της μεγαλύτερης προς αυτά συγγένειας ή προς το θερμαντικό και μεταδίδει σε αυτά βαρύτητα και οξύτητα. Το θερμαντικό και φωτιστικό του ζωτικού αέρα ή του φλογιστού σώματος ελευθερώνεται και παριστά σε μας εκείνο το φαινόμενο που ονομάζουμε πυρ, το οποίο δεν είναι παρά αισθητό ή ελεύθερο θερμαντικό και φωτιστικό. Ο εμπρησμός των σωμάτων συνίσταται στην ανάλυση ζωτικού αέρα. Αιτία της ανάλυσης του ζωτικού αέρα και της νέας σύνθεσης είναι η μεγαλύτερη συγγένεια οξυγόνου προς το φλογιστό ή προς το θερμαντικό με το οποίο είναι ενωμένος ο ζωτικός αέρας. Για να ενεργήσει όμως η συγγένεια αυτή απαιτείται κάποιος βαθμός θερμότητας που είναι διαφορετικός στα διάφορα σώματα.

ΠΗΓΗ: Γαζή Ανθίμου, *Γραμματική των Φιλοσοφικών Επιστημών...*, τόμ. Β', Βιέννη 1799, σ. 641-642, 650-652.

πυρ: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] λόγω της λεπτότητάς του, αποφεύγει κάθε αίσθηση και είναι πανταχού παρόν στα σώματα, φανερώνοντας σε μας το χαρακτήρα του, όταν πέσει κάπου άφθονο. Αναγνωρίζεται με δύο χαρακτηριστικά του: 1) με το φως, που γίνεται αντιληπτό από την όραση και 2) με τη δύναμη με την οποία αραιώνει τα σώματα. Κάθε σώμα με τη δύναμη του πυρός αραιώνει και απλώνεται προς κάθε διάσταση, όπως έχει δείχτει από τον Μουσχεμβροέκιο με το πυρόμετρο. Η αραιώση αυτή εξαρτάται από την κατασκευή των σωμάτων και τη διοργάνωση της φύσης τους. Από σώματα σε κατάσταση σήψης, μπορεί να δημιουργηθεί πυρ, γιατί με την τριβή αναπτύσσονται μόρια πυρός. Ως τροφή πυρός μπορούν να θεωρηθούν σώματα όπως πετρελαιο, έλαιο, νάθφα, ήλεκτρο, θείο, λιθάνθρακες και

όλα όσα προέρχονται από έκθλιψη ή διασταλαγμό των φυτικών ουσιών, με φύση ή τέχνη, έλαια ή ριτίνες, έλαια από μόρια ζώων εν είδει στέατος ή από άλλα μέρη υγρά ή στερεά, που αποκτούμε στο εργαστήριο, όπως ο φωσφόρος.

ΠΗΓΗ: Βουλγάρεως Ευγενίου, *Τα αρέσκοντα τοις φιλοσόφοις...*, Βιέννη 1805, σ. 339-363.

πυρ: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] ρευστό το οποίο αναλύει μέταλλα, καταναλίσκει ξύλα και άλλα ευκαή σώματα, μεταβάλλει το ύδωρ σε ατμούς και προξενεί σε μας την αίσθηση της θερμότητας. Οι νεότεροι το ονομάζουν θερμαντικό ή θερμογόνο, το θεωρούν στοιχείο απλό, αν και είναι σύνθετο από θερμογόνο και φωτογόνο. Την ύπαρξή του την αντιλαμβανόμαστε από τις ενέργειές του, το θερμαίνουν, το φλέγουν, το καίειν, το ατμίζειν, φαινόμενα για τα οποία το πυρ λαμβάνεται ως αίτιο.

ΠΗΓΗ: Δαρβάρεως Δημητρίου Νικολάου, *Επιτομή Φυσικής...*, τόμ. Β', Βιέννη 1812, σ. 113-114.

πυρετός: [ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] περιγράφεται με πολλούς τρόπους. Σύμφωνα τους ιατρικούς όρους του Γαληνού είναι νοσώδης αύξηση της θερμοκρασίας του σώματος με παραλλαγή σφυγμών προς το πυκνότερο και σφοδρότερο. Ο πυρετός διακρίνεται σε: α) σύνοχο δηλαδή αυτόν που συνεχίζει ημέρα και νύχτα, παρουσιάζοντας ύφεση, ελάττωση και παροξυσμούς, β) καύσο, που συνοδεύεται από μεγάλη πύρωση, χωρίς αναστολή - ύφεση, ξηραίνοντας και μαυρίζοντας τη γλώσσα, δημιουργώντας επιθυμία ψυχρού, γ) εμφυσώδη, δηλαδή αυτόν ο οποίος λόγω της αύξησης της θερμοκρασίας δημιουργεί φουσκαλίδες στο στόμα, δ) λιπαρία, εξ αιτίας του οποίου ψύχονται τα άκρα και η επιφάνεια του σώματος, καίεται το βάθος, σταματούν οι εκκρίσεις, η γλώσσα γίνεται τραχεία, ο σφυγμός μικρός και αμυδρός, ε) ρωώδη, που συνοδεύεται από διάρροια, εμέτους, ρίγη και ταχεία εξασθένηση των δυνάμεων, με δίψα, αγρυπνία και ασθενείς σφυγμούς, στ) στεγνό, που είναι αντίθετος προς το ρωώδη, δεν επιφέρει εκκρίσεις, διατηρεί τους σφυγμούς μεγάλους, βραδύνοντας τη μείωση του νοσήματος - την ίαση, ζ) ικτεριώδη, οποίος κάνει το δέρμα όμοιο με ίκτερο [πτηνό χρώματος κιτρινιπράσινου], μετεωρίζει το ήπαρ, ξηραίνει τη γλώσσα, η) λοιμώδη, ο οποίος λόγω της μεγάλης αύξησης της θερμοκρασίας φέρει αθεράπευτη δίψα, δυσώδη περιττώματα, πολλά και δυσώδη ούρα, σφυγμούς μικρούς και αμυδρούς, θ) νώθη, ο οποίος ακολουθείται από κεφαλαλγία ή αιμορραγία της μύτης ι) φρικώδη, που εναλλάσσει ρίγη με αύξηση της θερμοκρασίας, δημιουργεί υπερβολικά ασθενείς σφυγμούς, διογκωμένη κοιλία με γουργουρίσματα, γλώσσα πολύ υγρή που αφήνει γεύση όξους, ια) αμφιμέρινο, δηλαδή αυτόν που κάθε ημέρα και νύκτα εμφανίζεται ως επί το πλείστον την ίδια ώρα, ιβ) τριταίο, που εμφανίζεται μία μέρα ή μια νύκτα, την επομένη χάνεται και την τρίτη επανέρχεται, ιγ)

τεταρταίο, ο οποίος εμφανίζεται μία ημέρα ή νύκτα, αλλά εξαφανίζεται για άλλες δύο ημέρες ή νύκτες, εμφανιζόμενος ξανά την τέταρτη, ιδ) ημιτριταίο, δηλαδή οξύ πυρετό, που δεν εξαφανίζεται εντελώς, αλλά επανέρχεται άλλοτε ελαφρότερος και άλλοτε βαρύτερος, ιε) πλανήτας πυρετούς, αυτούς οι οποίοι δεν εμφανίζονται σε συγκεκριμένα και τακτά χρονικά διαστήματα, αλλά ακατάστατα.

ΠΗΓΗ: Βλάχου Γερασίμου, *Αρμονία οριστική των όντων...*, Βενετία 1661, σ. 137-139.

πύρινα φαινόμενα αέρος: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] φαινόμενα που παρατηρούνται σε βατώδεις τόπους, όπου ο αέρας, γεμάτος ελαιώδεις και εύφλεκτες ατμίδες, γίνεται ο ίδιος εύφλεκτος λόγω της σήψης και των εξατμιζόμενων θειωδών αναθυμιάσεων. Δια της σήψεως ανεβαίνει στον αέρα μαζί με τα υδατώδη μόρια και μια εύφλεκτη ύλη, λεπτότερη σε σχέση με την αρχική της σύσταση. Αιτία της ευφλεκτότητας δίνει η ηλεκτρική ύλη που βρίσκεται σε δυνατή κίνηση και δημιουργεί σπινθήρες από τον εαυτό της. Δια μέσου του ηλεκτρικού σπινθήρα, από την προσέγγιση των νεφών, η εύφλεκτη ύλη ανάβει και γίνεται φλόγα, που διατηρείται περισσότερο, όσο περισσότερη τροφή βρίσκει. Χαρακτηριστικά πύρινα φαινόμενα είναι το Βόρειο Σέλας, η παίζουσα φλόγα, ο στύλος ή πύρινος άνθρωπος, φαινόμενα που οι απλοϊκοί άνθρωποι ερμηνεύουν ως υπερβατικά, οι βρυκόλακες και τα στοιχειά.

ΠΗΓΗ: Ρήγα Βελεστινλή Θεταλού, *Φυσικής Απάνδισμα...*, Βιέννη 1790, σ. 104-107.

πυρίτις: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] ουσία που βρίσκεται μεταξύ των ορυκτών αλλά και στα φυτά. Συναντάται συνήθως με το σχήμα σκληρής πέτρας. Βρίσκεται στην άμμο και γενικά σε πέτρες που, όταν πλήττονται, επέμπουν σπινθήρες. Καθαρή είναι τραχεία στην αφή. Τα μόρια της αν ενωθούν με ύδωρ κατακαθίζουν χωρίς να διαλύονται. Δεν αλλοιώνεται στο πυρ, δεν διαλύεται από τα οξέα, παρά μόνο από το ρευστικό οξύ. Αν ενωθεί με έμμοιο κάλιο, όσο είναι το μισό του βάρους του, αναλύεται μεταβαλλόμενη σε ύαλο, για το λόγο αυτό ονομάζεται και *υελουργημένη γη*.

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 202.

Πυρμόντειον ύδωρ: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] ύδωρ με ξινή γεύση που περιέχει ανθρακικό οξύ αέρα.

ΠΗΓΗ: Δαρβάρεως Δημητρίου Νικολάου, *Επιτομή Φυσικής...*, τόμ. Β', Βιέννη 1812, σ. 101.

πυρόμετρον: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] μηχανή που επινόησαν οι φυσικοί για να μετρούν την προερχόμενη από το θερμαντικό έκταση των μετάλλων.

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 64.

πυρώδη μετέωρα: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] φαινόμενα που συντίθενται από παχείες και θειώδεις αναθυμιάσεις, οι οποίες γεννιώνται από την ουσία ή τη νιτρώδη ποιότητα του αέρα και προξενούν εκφάνσεις φωτός και πυρός. Εκτός από τις αστραπές, τέτοια είναι η λαμπάς, η βολίς, η δοκός, το χάσμα, το πλανώμενο φως, το πυραμοειδές πυρ, η σκιρτώσα αίξ, οι πίπτοντες αστέρες, οι ιπτάμενοι δράκοντες. Όλα αυτά τα φαινόμενα δεν είναι παρά ατμοί διαφόρων υλών, οι οποίοι ανεβαίνοντας με την ηλεκτρική δύναμη, βρίσκουν καυστικό αέρα και ανάβοντας περιφέρονται κατά τη θέλησή του.

ΠΗΓΗ: Γαζή Ανθίμου, *Γραμματική των Φιλοσοφικών Επιστημών...*, τόμ. Β', Βιέννη 1799, σ. 318-319, 331-333.

Ραγούζα: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] αριστοκρατία στη Δαλματία, κατά τον τρόπο της πρώην Βενετικής Αριστοκρατίας. Παλαιότερα βρισκόταν υπό την υπεράσπιση του Σουλτάνου. Οι κάτοικοί της μιλούν σλαβικά και περισσότεροι ιταλικά, ακολουθούν το Δυτικό δόγμα, ανέχονται όμως τους Αρμένιους και Μωαμεθανούς. Πρωτεύουσα η Ραγούζα, σημαντικό λιμάνι σε κόλπο του Αδριατικού Πελάγους, με ναυπηγείο και αναπτυγμένο εμπόριο. Η αριστοκρατία κρατείται υπό των Φρανσέζων.

ΠΗΓΗ: Καπετανάκη Κυριακού, *Σχολαστική Γεωγραφία...*, Βιέννη 1808, σ. 349-350.

ρέοντα ή ολόκληρα μεγέθη: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] μεγέθη που περιέχουν όλα τα απειροστά.

ΠΗΓΗ: Θεοτόκη Νικηφόρου, *Στοιχεία μαθηματικών...*, τόμ. Γ', Μόσχα 1799, σ. 203.

ρεύματα θαλάσσια: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] εκτός από τη γενικότερη κίνηση του ωκεανού παρατηρείται και κάποια άλλη ιδιαίτερη και μάλλον δυσεξήγητη. Στο Μεγάλο Ωκεανό παρατηρείται κίνηση των υδάτων από τα ανατολικά προς τα δυτικά. Κάποιοι βεβαιώνουν ότι παρατήρησαν κίνηση των θαλασσίων υδάτων από τους πόλους προς τον ισημερινό. Επίσης υπάρχουν και άλλα ρεύματα τα οποία έχουν διάφορα πλάτη, εκτάσεις και ταχύτητες και κινούνται σαν σε κάποια ιδιαίτερη τάφρο στο μέσο της θάλασσας, χωρίς να εμποδίζονται από τα περικείμενα ύδατα. Τα ρεύματα αυτά διακρίνονται σε αμετάβλητα, που κινούνται αδιάκοπα κατά την αυτή ευθυβολία και σε μεταβλητά, τα οποία ρέουν μόνο σε ορισμένες εποχές, άλλοτε μπρος και άλλοτε πίσω. Το διασημότερο από αυτά είναι το Εγκόλπιον (ρεύμα του Κόλπου), που αρχίζει από τον Μεξικανικό κόλπο και φτάνει βορειοδυτικά στη Νορβηγία μέχρι τη Γρινλανδία (Γροιλανδία).

ΠΗΓΗ: Καπετανάκη Μ., Κ., *Εισαγωγή Γενική της Γεωγραφίας...*, τόμ. Β', Βιέννη 1816, σ. 65-71.